МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА СОЦІОЛОГІЇ

Кваліфікаційна робота
бакалавра

ВІКТИМОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СІМЕЙНО-ПОБУТОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Виконала: студентка, IV курсу,
групи 6.0541- смк
спеціальності С5 Соціологія
освітньої програми «Соціологія
медіації і кримінології»
К.І. Ємельянова

Керівник: к.філос.н., доцент, доцент
кафедри соціології.
Т.Ф. Бірюкова

Рецензент: д.філос.н., професор,
професор кафедри соціології,
М.А. Лепський

Запоріжжя – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет Соціології та управління
Кафедра Соціології
Рівень вищої освіти Бакалавр
Спеціальність С5 Соціологія
Освітня програма «Соціологія медіації і кримінології»

ЗАТВЕРДЖУЮ
В.о. завідувача кафедрою
_____В.О. Скворець
23 грудня 2024 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Ємельяновій Карині Ігорівні

1. Тема роботи (проекту) Віктимологічна характеристика сімейно-побутової злочинності
Керівник роботи Бірюкова Тетяна Федорівна, к.філос. н., доцент кафедри соціології
Затверджені наказом ЗНУ від 19 грудня 2024 р. № 1992-с
2. Строк подання студентом роботи 06 червня 2025 р.
3. Вихідні дані до роботи 1. Баран А.В. Домашнє насильство: історичні аспекти. *Європейські перспективи.* 2021. № 4. С.138-141.; 2. Берднік І. В., Пузирьов М. С. Віктимологічна профілактика домашнього насильства. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2022. № 2 (12). С.7-20. 3. Джужа О.М., Моісеєв Є.М. Проблема потерпілого від злочину (кримінологічний та психологічний аспект): Навч. посіб. Київ:Укр. акад. внутр. справ, 1994. 51 с..; 4. Панасюк В. Чинники домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, як вияв девіантної поведінки. *Юридична психологія.* 2024. № 1 (34). С. 126–133.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):
1. Уточнити зміст основних понять: «віктимологія», «віктимологічна характеристика», «сімейно-побутова злочинність». 2. Дослідити стан наукової розробки проблеми віктимізації у сфері сімейно-побутових правопорушень. 3. Обґрунтувати методи дослідження віктимологічних аспектів сімейно-побутової злочинності. 4. Провести емпіричне дослідження (наприклад, анкетування, кейс-аналіз, експертне опитування) для з'ясування типових характеристик жертв. 5. Сформувати типологію жертв сімейно-побутових злочинів за поведінковими, соціальними, психологічними критеріями. 6. Виявити основні віктимогенні фактори у сімейно-побутовому середовищі. 7. Проаналізувати роль держави, правоохоронних органів і соціальних інституцій у процесі захисту потерпілих. 8. Визначити проблеми практичної реалізації заходів протидії та профілактики віктимізації. 9. Розробити рекомендації щодо вдосконалення системи захисту жертв та зниження рівня віктимізації у сфері сімейно-побутових правопорушень.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

Рисунків – 2, таблиць – 6

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Бірюкова Т.Ф., к. філос.н., доцент кафедри соціології	24.12.2024	24.12.2024
Розділ 2	Бірюкова Т.Ф., к. філос.н., доцент кафедри соціології	01.02.2025	01.02.2025
Розділ 3	Бірюкова Т.Ф., к. філос.н., доцент кафедри соціології	01.04.2025	01.04.2025

7. Дата видачі завдання 23 грудня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір та формулювання теми роботи	Грудень 2024	*Виконано*
2.	Опрацювання наукових джерел	Грудень 2024	*Виконано*
3.	Робота над вступом	Січень 2025	*Виконано*
4.	Робота над першим розділом	Січень 2025	*Виконано*
5.	Робота над другим розділом	Лютий 2025	*Виконано*
6.	Проведення соціологічного дослідження	Березень 2025	*Виконано*
7.	Робота над третім розділом	Квітень 2025	*Виконано*
8.	Робота над висновками	Травень 2025	*Виконано*

Студент _____ К.І. Ємельянова

Керівник роботи (проекту) _____ Т.Ф. Бірюкова

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Т.О. Ратушна

РЕФЕРАТ

Дипломна робота складається з 71 сторінки, 40 позицій у списку літератури, 2 додатків

КРИМІНОЛОГІЯ, СІМЕЙНО-ПОБУТОВА ЗЛОЧИННІСТЬ, ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО, ВІКТИМІЗАЦІЯ, ЖЕРТВА, ПРОФІЛАКТИКА

Мета: здійснити комплексну віктимологічну характеристику сімейно-побутової злочинності в умовах сучасної України, з урахуванням впливу воєнного стану та з метою вироблення ефективних науково обґрунтованих рекомендацій щодо запобігання насильству в сім'ї.

Об'єкт: суспільні відносини, що виникають у зв'язку з учиненням злочинів у сімейно-побутовій сфері.

Предмет: віктимологічні характеристики сімейно-побутової злочинності, зокрема типові ознаки жертв, фактори віктимізації та моделі поведінки уразливих груп населення.

Методи дослідження: системно-структурний, порівняльно-правовий, формально-логічний, соціологічне опитування, контент-аналіз, інтерв'ювання,

Гіпотези. 1. Сімейно-побутова злочинність значною мірою зумовлена специфічними віктимологічними факторами, серед яких особливу роль відіграють: тривале перебування жертви у стані психологічної залежності від кривдника, економічна вразливість, порушення особистісних меж, толерантність до насильства як результат соціалізації у сім'ях із високим рівнем конфліктності, а також низький рівень правової обізнаності щодо механізмів захисту.

Висновки. 1. Визначено ключові ознаки жертв насильства, описано типові моделі віктимної поведінки та чинники, що сприяють багаторазовій віктимізації.

2. Встановлено зв'язок між станом війни та зростанням побутового насильства через психотравмуючі обставини, економічну кризу, втрату соціального контролю.

3. Узагальнено результати прикладного дослідження, що дозволило ідентифікувати нові уразливі категорії жертв, включно з ветеранами, внутрішньо переміщеними особами та дітьми, що перебували на окупованих територіях.

SUMMARY

The thesis consists of 71 pages, 40 references, 2 appendices

CRIMINOLOGY, DOMESTIC CRIME, DOMESTIC VIOLENCE, VICTIMIZATION, VICTIM, PREVENTION

Goal. To carry out a comprehensive victimological characterization of domestic crime in the conditions of modern Ukraine, taking into account the impact of martial law and in order to develop effective scientifically based recommendations for the prevention of domestic violence.

Object: Social relations arising in connection with the commission of crimes in the domestic sphere.

Subject: Victimological characteristics of domestic crime, in particular typical signs of victims, victimization factors and behavioral patterns of vulnerable groups of the population.

Research methods: systemic-structural, comparative-legal, formal-logical, empirical - sociological survey, content analysis, interviewing.

Hypotheses: Domestic crime is largely determined by specific victimological factors, among which the following play a special role: the victim's long-term psychological dependence on the perpetrator, economic vulnerability, violation of personal boundaries, tolerance of violence as a result of socialization in families with a high level of conflict, as well as a low level of legal awareness of protection mechanisms.

Conclusions: 1. Key characteristics of victims of violence are identified, typical patterns of victim behavior and factors contributing to multiple victimization are described.

2. A connection is established between the state of war and the increase in domestic violence due to psychotraumatic circumstances, economic crisis, and loss of social control.

3. The results of an applied study are summarized, which allowed identifying new vulnerable categories of victims, including veterans, internally displaced persons, and children who were in occupied territories.

ЗМІСТ

ВСТУП……..7
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ СІМЕЙНО-ПОБУТОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ……...9
1.1. Стан наукової розробленості проблеми віктимізації сімейно-побутової злочинності……..9
1.2. Термінологічно-категоріальний аналіз ключових понять дослідження: «віктимологія», «віктимологічна характеристика», «сімейно-побутова злочинність»……...16
1.3. Підходи і методи дослідження віктимологічної характеристики сімейно-побутової злочинності……...23
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ СІМЕЙНО-ПОБУТОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ……..29
2.1. Характеристика сучасного стану сімейно-побутової злочинності…….29
2.2. Особливості віктимізації сімейно-побутової злочинності в умовах воєнного стану ……...38
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ СІМЕЙНО-ПОБУТОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ…….44
3.1. Обґрунтування методу дослідження віктимологічної характеристики сімейно-побутової злочинності……44
3.2 Результати емпіричного дослідження віктимологічної характеристики сімейно-побутової злочинності……48
3.3. Рекомендації щодо подолання віктимізації сімейно-побутової злочинності в Україні……53
ВИСНОВКИ……..66
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ……..68
ДОДАТКИ……72

ВСТУП

Актуальність дослідження. Домашнє насильство нині постає як одна з гострих і доволі поширених соціальних проблем у всьому світі. В Україні ця проблема також є вкрай актуальною. Особливо помітно загострення ситуації домашнього насильства спостерігається останнім часом – в період пандемії COVID-19 та під час повномасштабного воєнного вторгнення, коли багато сімей опинилися у стресових умовах ізоляції або життєвих потрясінь. Наслідки сімейно-побутового насильства є вкрай небезпечними й руйнівними, тому подолання даної проблеми стає пріоритетним завданням для суспільства і держави на загальнодержавному рівні. Зростання насильства під впливом пандемії підтвердило глобальний характер цієї проблеми, а соціально-економічні труднощі і воєнні реалії лише підсилили її гостроту.

Домашнє насильство негативно впливає на найбільш уразливих членів родини. Зазвичай від нього страждають жінки, діти, люди з інвалідністю та особи похилого віку. Фахівці відзначають небезпечну циклічність цього явища: за даними зарубіжних досліджень, до 64% осіб, які стали жертвами домашнього насильства, згодом самі стають кривдниками, тоді як ті, хто в молодому віці не зазнавав насильства в родині, утричі рідше проявляють насильницьку поведінку. Це підкреслює суспільну значущість проблеми, адже сімейне насильство відтворюється поколіннями, і розірвати цей ланцюг важко. Необхідно розробляти комплексні превентивні заходи для його подолання.

Попри прийняття в Україні спеціального законодавства щодо протидії домашньому насильству, зокрема запровадження ст. 126-1 КК України, проблема залишається масштабною. Офіційна статистика демонструє невтішну динаміку: якщо у 2019 р. було обліковано 1 068 кримінальних правопорушень за ст. 126-1 (домашнє насильство), то у 2020 р. – вже 2 212, а у 2021 р. – 2 431 випадків . При цьому значна частина випадків залишається латентною (прихованою), оскільки потерпілі нерідко воліють мовчати про факти насильства.

Проблемна ситуація зумовлена тим, що сімейно-побутова злочинність як соціальне явище, яке останнім часом масштабується, становить серйозну загрозу для добробуту як для родини, так і суспільства в цілому, та потребує поглибленого наукового вивчення. Таким чином, ми вважаємо, що обрана нами тема є актуальною, і ця актуальність зумовлена необхідністю вдосконалення підходів до запобігання сімейно-побутових злочинів з урахуванням особливостей жертв. Саме віктимологічна перспектива може дати нові знання для вирішення проблемної ситуації, що склалася. Важливість звернення до віктимології підтверджується загальним розвитком кримінології як галузі соціологічного знання. Тому дане дослідження, що враховує характеристики жертви, є на часі та може представляти теоретичну і практичну значимість.

У процесі виконання кваліфікаційної роботи ми спиралися на наукові позиції провідних вітчизняних і зарубіжних дослідників, зокрема: Г. фон Гентіга, В. Мендельсона, L. E. Walker, В. І. Полубінського, В. О. Тулякова, О. М. Джужі, Є. М. Моісеєва, І. В. Бердніка, М. С. Пузирьова, Н. О. Ліщук, О. О. Алексєєва, Т. О. Перцевої, Н. А. Стасюк, А. В. Барана, О. С. Яри, Д. М. Тичини, О. М. Слюсаренка, Г. М. Ткач, Н. Є. Варавської, І. С. Сулими, І. А. Панасюка, І. Л. Капрана, І. В. Швидкої, Т. М. Білоконь, О. П. Дудника, І. В. Волкової, Н. М. Кравченко, І. О. Кононенко, Н. І. Галайди, а також М. А. Лепського. Їхні праці дозволили осмислити віктимологічні аспекти сімейно-побутової злочинності в умовах війни та соціальних трансформацій сучасної України.

Об'єкт дослідження. Суспільні відносини, що виникають у зв'язку з учиненням злочинів у сімейно-побутовій сфері.

Предмет дослідження. Віктимологічніхарактеристики сімейно-побутової злочинності.

Мета дослідження. Дослідити і комплексно описати віктимологічні характеристики сімейно-побутової злочинності та запропонувати на цій основі пропозиції щодо підвищення ефективності запобігання таким злочинам.

Для реалізації зазначеної мети необхідно вирішити такі дослідницькі *завдання*:

– дослідити стан наукової розробленості проблеми віктимізації сімейно-побутової злочинності;

– здійснити термінологічно-категоріальний аналіз ключових понять дослідження: віктимологія, віктимологічна характеристика, сімейно-побутова злочинність;

– визначити підходи і методи дослідження віктимологічної характеристика сімейно-побутової злочинності;

– вивчити характеристика сучасного стану сімейно-побутової злочинності;

– виявити особливості віктимізації сімейно-побутової злочинності в умовах воєнного стану;

– обґрунтувати методи прикладного дослідження віктимізації сімейно-побутової злочинності в умовах воєнного стану;

– здійснити аналіз результатів прикладного дослідження;

– запропонувати рекомендації щодо подолання віктимізації сімейно-побутової злочинності в Україні.

Гіпотеза. Припускаємо, що сімейно-побутова злочинність зумовлена комплексом специфічних віктимологічних факторів, серед яких провідну роль відіграють: гендерна та соціально-економічна вразливість, особливості психологічного стану жертви (тривожність, схильність до толерантності щодо насильства, низька самооцінка), наявність залежності від кривдника, недостатній рівень правової обізнаності, культурно обумовлені стереотипи, а також досвід повторної віктимізації.

Додаткова гіпотеза полягає в тому, що корекція віктимної поведінки осіб груп ризику та підвищення їх обізнаності про свої права дозволять не лише запобігти повторним випадкам насильства, а й розірвати ланцюг насильства, коли жертви перетворюються на майбутніх агресорів.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1
МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ СІМЕЙНО-ПОБУТОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

1.1. Стан наукової розробленості проблеми віктимізації сімейно-побутової злочинності

Перш ніж аналізувати стан дослідження проблеми, слід окреслити поняття жертви злочину та віктимізації у контексті сімейно-побутового насильства. У широкому сенсі віктимізація означає процес перетворення особи чи групи на жертву, а також накопичення жертв від злочинів. Віктимологія як наука виникла у середині XX ст. завдяки роботам таких науковців, як Г. фон Гентіг та Б. Мендельсон. Зокрема, засновник віктимології Г. фон Гентіг у своїй праці «Злочинець та його жертва» ще у 1941 р. вказував на нерозривний зв'язок між злочинцем і жертвою, розглядаючи їх як компоненти єдиного механізму злочинної поведінки [4]. Він заклав підґрунтя для подальшого вивчення ролі жертви у кримінальному правопорушенні. Вітчизняні науковці також приділяли увагу дефініціям: так, В. І. Полубінський трактував «жертву» як особу, що постраждала від неправомірних дій інших або власної поведінки чи збігу обставин. В. Туляков пропонує вважати жертвою будь-яку фізичну особу, якій злочином заподіяно фізичної, матеріальної чи моральної шкоди [12]. Отже, у кримінології утвердилося розуміння, що жертва злочину – це невід'ємний елемент кримінальної події, а її характеристики можуть впливати на сам факт вчинення злочину.

Сімейно-побутова злочинність охоплює протиправні діяння, що вчиняються в межах сімейного чи тісно пов'язаного побутового оточення. До таких злочинів відносять, передусім, акти домашнього насильства – фізичного, психологічного, сексуального та економічного, а також інші злочини, вчинені на ґрунті особистих, родинних чи побутових конфліктів (наприклад, побої, умисні тілесні ушкодження, вбивства між родичами, колишніми партнерами або сусідами). Кримінологи умовно поділяють побутову сферу на два рівні:

особистісно-побутовий, який охоплює сімейні, подружні, родинні, партнерські, сусідські стосунки – тобто безпосереднє мікросередовище людини; та суспільно-побутовий, що включає соціальні інститути, умови праці, медичне забезпечення, житлово-комунальну сферу, загальний рівень соціальної напруги, які опосередковано впливають на стан побутового середовища і можуть сприяти проявам насильницької поведінки. Власне поняття сімейно-побутової злочинності переважно стосується першого – особистісно-побутового рівня, тобто найближчого соціального оточення, де формуються умови толерування або замовчування насильницьких практик. Тривалий час такі посягання розглядалися як виключно приватна справа родини, що зумовлювало латентність проблеми. Лише з другої половини XX – початку XXI століття тема домашнього насильства набула соціального резонансу й почала системно осмислюватися в межах соціології, кримінології та віктимології як масштабне соціальне явище.

Перші серйозні дослідження жертв насильства з боку інтимних партнерів з'явилися за кордоном у 70-х роках у руслі гендерних досліджень. Західні науковці привернули увагу до того факту, що значна частина злочинів проти особи відбувається у родині, а потерпілими найчастіше є жінки. Так, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, у глобальному масштабі кожна третя жінка протягом життя зазнає фізичного або сексуального насильства з боку партнера. Це свідчить про ендемічність явища домашнього насильства у всіх країнах і культурах. Водночас науковці відзначають високий рівень латентності: домашнє насильство належить до найбільш прихованих злочинів. Наприклад, А. В. Баран зазначає, що «домашнє насильство поруч із зґвалтуваннями є одними з найбільш неосвітлюваних (латентних) злочинів на світовому рівні» [3].

Однією з перших теоретичних концепцій, що пояснюють пасивність жертв домашнього насильства, стала теорія «заведеної безпорадності» (learned helplessness), запропонована американськими психологами. Відповідно до цієї теорії, багато потерпілих від повторюваного насильства поступово втрачають віру у можливість змінити ситуацію, набуваючи пасивної позиції. Це узгоджується з клінічними спостереженнями. Л. Вокер описала «синдром

зловживаної дружини», яка переживає циклічний характер насильства (фази наростання напруги – вибуху насильства – «медового місяця»), що паралізує волю жертви [40].

Значний внесок у становлення української віктимології зробили О. Джужа та Є. Моісеєв, які у спільній праці про жертву злочину окреслили підходи до визначення та класифікації жертв . Вони, зокрема, наголошували на необхідності відмежування різних категорій потерпілих, враховуючи як об'єктивні ознаки (вік, стать, фізичний стан), так і поведінкові особливості жертв злочину. Однак тривалий час зазначені автори більше фокусувалися на кримінально-правових та соціальних аспектах (наприклад, причинах та профілактиці), ніж на власне віктимологічному аналізі. Лише останніми роками з'явилися дослідження, де головна увага приділяється характеристиці жертв [13]. Так, Н. Стасюк у дисертації представила розгорнуту кримінологічну характеристику домашнього насильства, яка включає аналіз особи потерпілих [33]. О. Яра спільно зі Н. Стасюк досліджували питання запобігання домашньому насильству органами прокуратури, враховуючи й аспекти захисту потерпілих [39].

Вагомим кроком стало внесення у 2018 році до Кримінального кодексу України спеціальної статті 126-¹ «Домашнє насильство». Ця криміналізація стимулювала як практиків, так і науковців до глибшого вивчення проблеми. Зросла кількість наукових публікацій, у яких аналізуються структура та динаміка домашнього насильства, а також соціально-демографічні риси жертв [19Зокрема, дані Офісу Генерального прокурора засвідчили різке збільшення зареєстрованих кримінальних правопорушень за ст.126-¹ КК: у 2019 р. – 1068 випадків, у 2020 р. – 2212, а у 2021 р. – 2431 випадок [8]. Це частково відображає як реальне зростання кількості потерпілих, так і виведення на світло раніше прихованих випадків. І. Берднік та М. Пузирьов підкреслюють, що хоча проблема домашнього насильства загострилася в період пандемії COVID-19 та воєнного стану, багато фактів залишаються латентними, що суттєво ускладнює профілактику [7]. Серед головних причин, чому жертви воліють мовчати про насильство і не звертаються по допомогу, дослідники називають: 1) фінансову та

матеріальну залежність потерпілої від кривдника; 2) соціально-психологічні чинники, зокрема сором, страх осуду, відчуття провини; 3) невіру в допомогу – недовіру до правоохоронних органів, упевненість у безкарності кривдника; 4) недостатню реакцію державних інституцій, складність отримання швидкої і кваліфікованої допомоги (правової, психологічної); 5) особливе ставлення поліції до таких випадків, коли заяви про домашнє насильство розглядаються як «особиста справа» і не отримують належного пріоритету серед кримінальних проваджень.

Перелічені фактори формують синдром «мовчазної жертви», яка терпить образи і побої, приховуючи їх. В українській віктимологічній літературі цьому приділяється значна увага. Так, Д. Тичина у своєму недавньому дослідженні здійснив глибокий аналіз поведінки потерпілих до, під час та після актів насильства [35]. На основі цього аналізу він запропонував оригінальну типологію жертв домашнього насильства (за моделлю «кривдник – ситуація – жертва»), виокремивши шість основних типів залежно від віктимної поведінки (див. Табл. 1.1.).

Таблиця 1.1

Типологія потерпілих від домашнього насильства за Д.М. Тичиною

Тип жертви	Характеристика поведінки жертви
Пасивний	Не чинить опору кривднику. Може бути об'єктивно нездатний до опору (через фізичний чи психічний стан) або здатний, але свідомо не протидіє з огляду на сімейні обставини.
Пасивно-провокуючий	Не протидіє насильству, однак своїм виглядом, способом життя чи вчинками мимоволі провокує кривдника на агресію.
Імпульсивний	Відзначається несвідомим почуттям страху, тривожності, підвищеною вразливістю. Під час акту насильства така жертва впадає в заціпеніння, її реакції та здатність раціонально мислити пригнічені.
Агресивний	До нападу проявляє підвищену агресивність як щодо членів сім'ї, так і самого кривдника. Під час насильства активно пручається, може навіть завдати шкоди нападнику, захищаючись.
Активний	Зіштовхнувшись уперше з насильством, не має наміру терпіти: одразу звертається по допомогу (до поліції, соціальних служб, психологів) та всіма способами намагається притягнути кривдника до відповідальності.
Латентний	Довгий час терпить знущання, побої, психологічний тиск і жодним чином не звертається по допомогу; старанно приховує факти домашнього насильства від оточення.

Примітка: класифікація узагальнює типові моделі поведінки потерпілих; реальні жертви можуть поєднувати риси кількох типів.

Як бачимо з таблиці 1.1, український дослідник виділяє не лише очевидно пасивних чи безпорадних жертв, а й тих, хто проявляє активність у захисті (активний тип) або, навпаки, ретельно приховує проблему (латентний тип).

Особливо цікавим є пасивно-провокуючий тип – він відображає позицію, згідно з якою певна віктимна поведінка потерпілої сторони може стимулювати агресію кривдника. Подібну думку висловлюють й інші науковці. Зокрема, в колективній монографії «Актуальні проблеми сімейного насильства» за редакцією Т. Перцевої зазначено, що насильницькі дії в сім'ї часто обумовлені «віктимологічною природою, а саме специфічною, провокуючою поведінкою самих жінок» [2]. Феномен віктимної поведінки трактується при цьому як особливий патерн, що формується на ґрунті психологічного стану жертви, її болісної залежності та вироблених моделей реагування, і є своєрідним способом адаптації до конфліктних взаємин.

На підставі аналізу літератури можна виокремити декілька ключових напрямів, у рамках яких вивчається віктимізація сімейно-побутової злочинності:

1) Соціально-демографічна характеристика потерпілих. Більшість дослідників сходяться на тому, що основну групу ризику становлять жінки зрілого віку. Статистика свідчить: серед жертв внутрішньосімейних насильницьких злочинів частка жінок сягає приблизно 75–80%. Найтиповіша жертва – це дружина (або співмешканка) кривдника; на них припадає майже половина випадків (близько 48%). На дітей припадає близько 16–17% потерпілих, на батьків агресора – ще біля 14%. Таким чином, найуразливішими є саме слабші члени сім'ї – жінки і неповнолітні діти, а також люди похилого віку та особи з інвалідністю. За віком найбільше потерпілих належать до групи 26–50 років (майже 58%), тобто люди середнього працездатного віку. Освітній рівень жертв, як показують дослідження, переважно середній; проте домашнє насильство трапляється в усіх соціальних прошарках незалежно від освіти чи достатку. Важливо зазначити, що останнім часом звернено увагу і на чоловіків як потенційних жертв домашнього насильства (особливо з боку дружин або дорослих дітей), хоча частка офіційно зареєстрованих потерпілих чоловіків

залишається незначною. Зарубіжні дослідження (наприклад, у США) показують, що близько 10% дорослих чоловіків можуть зазнавати насильства від інтимного партнера, але ці випадки ще більш латентні через гендерні стереотипи [21].

2) Психологічні наслідки та поведінкові реакції жертв. Значна частина наукових розробок присвячена вивченню того, як насильство впливає на психіку потерпілих і які моделі поведінки вони демонструють. У психологічній літературі описано типові наслідки для жертв: депресія, посттравматичний стресовий розлад, тривожність, порушення довіри до оточуючих тощо. Домашнє насильство часто призводить до формування у жертви комплексу меншовартості, соціальної ізоляції, залежностей (наприклад, алкоголізму чи наркотичної залежності) як механізму копінгу. В монографії «Запобігання домашньому насильству в Україні» окремо зазначено про схильність жертв сімейного насильства до психосоматичних розладів та астенічних станів (хронічна втома, апатія) [16]. Таким чином, дослідження підтверджують, що віктимізація у сім'ї має довготривалі травматичні наслідки, які потребують уваги медиків і психологів. Віктимологи також аналізують стратегії поведінки: хтось із потерпілих намагається умиротворити агресора, інші – уникають будь-яких конфліктів, треті – шукають допомоги зовні. Як відзначалося, розроблена Д. Тичиною типологія охоплює ці варіанти реакцій, включно з крайнощами у вигляді повної покірності або, навпаки, активної протидії.

3) Віктимогенні фактори та профілактика. Окремий важливий напрям – пошук факторів, що підвищують віктимність у сімейно-побутовій сфері, та розробка заходів запобігання. Дослідження сходяться на тому, що основними детермінантами є гендерна нерівність, патріархальні стереотипи, толерантність до насильства в суспільстві, а також досвід насильства у батьківській сім'ї (так зване «трансмісійне» насильство, коли модель поведінки передається дітям). Низка праць присвячена саме феномену «жертви, яка повторно потрапляє в ситуації насильства», тобто ревіктимізації. Показово, що агресори часто обирають у партнерки осіб з підвищеною віктимністю – невпевнених у собі, економічно залежних, із пережитою травмою в минулому. З іншого боку, самі

жертви, особливо якщо не отримали допомоги, можуть несвідомо вступати знову в токсичні стосунки. Це вказує на необхідність віктимологічної профілактики – роботи з потенційними жертвами. О. Алексєєв справедливо зауважив: «віктимологічна профілактика – один із напрямів запобігання злочинності, який ще не повною мірою реалізований у нашому суспільстві» [26]. Йдеться про систему заходів, спрямованих на зниження ризику стати жертвою: виявлення осіб групи ризику, навчання їх безпечним моделям поведінки, психологічна підтримка, тимчасовий притулок тощо.

У вітчизняній науці цю ідею розвивають, акцентуючи на необхідності активізувати захисні можливості потерпілих. Вони пропонують впроваджувати спеціальне віктимологічне консультування, щоби запобігти повторному «обранню ролі жертви» та виробити у потерпілих навички протидії агресії. Зокрема, дослідники наголошують на важливості психотерапевтичної роботи: без усвідомлення жертвою своїх страхів і переживань шанси змінити її довгострокову поведінку мінімальні.

На сьогодні вітчизняна наука накопичила певний фундамент знань про віктимологічні аспекти сімейно-побутової злочинності. Існує розуміння типового портрета жертви, факторів ризику та необхідних профілактичних заходів. Науковці (як українські, так і зарубіжні) дійшли згоди, що домашнє насильство є системною соціальною проблемою, яка потребує комплексного підходу – від вдосконалення законодавства до роботи з свідомістю громадян.

Українські дослідники у своїх роботах останніх років все більше уваги приділяють потерпілим: не лише як об’єктам захисту, але й як активним суб’єктам, здатним (за належної підтримки) виходити з кола насильства. Разом з тим, як показав критичний аналіз літератури, залишаються «білі плями». Однією з них є віктимізація дітей-свідків домашнього насильства. Ця категорія потерпає психологічно, але часто випадає з поля зору кримінології (її вивчають радше педагоги та соцпрацівники). Інша проблема – статистична невидимість повторної віктимізації: офіційна статистика рахує злочини, але не відстежує, скільки разів одна й та сама особа ставала жертвою. Для глибшого розуміння

явища потрібні лонгітюдні дослідження, кейс-стаді та якісний аналіз досвіду потерпілих.

Підсумовуючи, можна зазначити, що проблема віктимізації сімейно-побутової злочинності вже має певний рівень наукової розробленості: 1) сформовано понятійний апарат, 2) зібрано емпіричні дані, 3) запропоновано класифікації жертв та окреслено напрямки допомоги.

Вітчизняні й зарубіжні погляди загалом збігаються в тому, що домашнє насильство – це комплексне явище з глибокими історичними й соціокультурними корінням, а його жертви потребують особливої уваги суспільства. Проте подальші дослідження залишаються актуальними для заповнення виявлених лакун. Необхідне поглиблення міжнародної співпраці у цій сфері та впровадження наукових напрацювань у практику – аби гарантувати ефективний захист найбільш вразливих членів сім'ї від злочинних посягань. Наукове осмислення проблем віктимізації не лише збагачує соціологічну й кримінологічну теорію, а й служить важливою основою для формування соціальних практик у сфері запобігання домашньому насильству та реабілітації потерпілих.

1.2. Термінологічно-категоріальний аналіз ключових понять дослідження: «віктимологія», «віктимологічна характеристика», «сімейно-побутова злочинність»

Належне розуміння феномену сімейно-побутової злочинності вимагає чіткого визначення базових понять, що з ним пов'язані. До таких ключових категорій належать віктимологія, віктимологічна характеристика та сімейно-побутова злочинність. Розглянемо кожне з цих понять окремо, порівняємо підходи до їх трактування вітчизняними й зарубіжними науковцями, проаналізуємо різні визначення і класифікації, а також представимо власне бачення термінів.

Термін «віктимологія» (від лат. victima – жертва) був уперше введений до наукового обігу в середині XX ст. румунським кримінологом Б. Мендельсоном,

який у 1947 р. запропонував виділити спеціальну галузь знань про жертв злочинів та їхню взаємодію з правопорушниками [34]. Як самостійна сфера дослідження віктимологія формувалася поступово: від початкових праць про роль потерпілого в злочині до сучасного комплексного вчення про потерпілих і віктимізацію.

Підхід, за яким віктимологія є частиною кримінології («кримінологічна віктимологія»), є домінуючим у пострадянській науці. Проте деякі науковці наголошують на міждисциплінарному характері віктимології, яка взаємодіє з соціологією, психологією, юридичними науками і навіть медициною. У свою чергу, В. Полубінський ще у 1979 р. вказував на необхідність формування самостійного вчення про жертву злочину та її правовий захист [12].

На мою думку, віктимологія – це комплексна галузь знань про жертву злочину і процеси віктимізації. До структури цієї науки входять: знання про особу потерпілого (її соціально-демографічні та психологічні риси, правовий статус), вчення про механізм «злочинець–жертва» (взаємодія і роль потерпілого у виникненні та розвитку злочину), а також практичний напрям – віктимологічна профілактика (система заходів, спрямованих на зниження віктимності населення та мінімізацію шкоди для потерпілих).

Наступним ключовим поняттям дослідження є віктимологічна характеристика. Цей термін використовується для позначення сукупності даних та ознак, що описують потерпілих певної категорії злочинів, а також особливості їхнього становища і поведінки у механізмі злочину. По суті, віктимологічна характеристика – це складова частина загальної кримінологічної характеристики соціальних відносин злочинності, яка акцентує увагу саме на жертвах. Якщо кримінологічна характеристика будь-якого виду злочинів включає відомості про злочинців, мотиви, способи вчинення, обстановку тощо, то віктимологічна характеристика охоплює інформацію про потерпілих: хто стає жертвою, чому, за яких обставин, які риси мають такі особи, як поводяться до, під час і після злочину, та які наслідки на них очікують.

У науковій літературі немає єдиного усталеного визначення цього терміна, але багато авторів фактично використовують його при аналізі конкретних видів злочинів. Так, характеризуючи певний вид злочинності, кримінологи обов'язково згадують типові риси потерпілих. До віктимологічних ознак зазвичай відносять: соціально-демографічні характеристики (стать, вік, соціальний статус, рівень освіти тощо), психологічні риси (рівень агресивності чи, навпаки, пасивності, наявність девіантних схильностей, схильність до ризику), поведінкові моделі в ситуації, що передує злочину (обережна або легковажна, провокативна чи підкорювальна поведінка), взаємовідносини з правопорушником (чи були знайомі, пов'язані родинно, в яких стосунках перебували), а також обставини, що сприяли перетворенню конкретної особи на жертву. Аналіз цих чинників і складає віктимологічну характеристику певного виду злочину.

Крім статистичних показників, віктимологічна характеристика включає типологію жертв цього виду злочину. Науковці виділяють декілька типових моделей поведінки потерпілих у ситуації домашнього насильства. Зокрема, результати кримінологічних досліджень дозволили окреслити такі основні типи жертв-домашнього насильства: 1) пасивний тип – особи, які не чинять опору кривднику (або об'єктивно нездатні до нього, або свідомо не наважуються через сімейні обставини). Така жертва фактично покірно зносить насильство; 2) пасивно-провокуючий тип – особи, що зовні не протидіють насильнику, проте своїм виглядом, способом життя чи поведінкою мимоволі провокують агресора до протиправних дій; 3) імпульсивний тип – характеризується підвищеною емоційною вразливістю та несвідомим почуттям страху і тривоги; у критичний момент такі потерпілі впадають в ступор, їх реакції та раціональне мислення пригнічені, що не дозволяє ефективно захиститися; 4) агресивний тип – потерпілий сам демонструє підвищену агресивність у сім'ї, провокує конфлікти; під час нападу кривдника такий потерпілий активно пручається, іноді навіть завдає шкоди нападнику в процесі самооборони; 5) активний тип – особи, які, щойно зіткнувшись із фактом домашнього насильства, не мають наміру його

терпіти і негайно звертаються за допомогою до поліції, соціальних служб, прагнучи притягнути кривдника до відповідальності та припинити насильство; 6) латентний тип – навпаки, особи, які тривалий час потай терплять знущання, побої, психологічний тиск і ні за яких обставин не звертаються по допомогу, ретельно приховуючи факти насильства в сім'ї.

Наведена типологія (розроблена в межах сучасних досліджень проблем домашнього насильства) відображає широкий спектр моделей віктимної поведінки – від повної покірності до активного протистояння. Це, в свою чергу, допомагає краще розуміти психологію потерпілих і обирати стратегії допомоги кожному типу (одних – навчати протидіяти насильству, інших – мотивувати не замовчувати проблему тощо).

Віктимологічна характеристика має велике значення для правильної кваліфікації злочину та визначення ступеня вини кривдника, а також для профілактики. Як зазначає, С. Косенко, віктимність особи – тобто сукупність її якостей, що обумовлюють імовірність стати жертвою – є динамічною характеристикою, на яку можна впливати через профілактику [18]. Відтак, елементами віктимологічної характеристики є не лише опис наявного стану (портрет жертви), але й аналіз факторів, що підвищують чи знижують уразливість потенційних потерпілих, і рекомендації щодо їх нейтралізації.

Узагальнюючи різні підходи, можна сказати, що віктимологічна характеристика – це системне відображення портрета потерпілих у певних видах злочинів. Вона включає: 1) соціально-демографічний портрет потерпілих (хто вони за статтю, віком, соціальним статусом тощо); 2) психологічні риси та соціально-поведінкові моделі жертв (в тому числі рівень їх провокативності або пасивності у конфлікті); 3) взаємовідносини між жертвами і правопорушниками (наприклад, у сімейних злочинах – це родичі або близькі люди); 4) характеристику умов і обставин, за яких відбувається їх віктимізація; 5) наслідки злочину для потерпілих (фізичні, моральні, матеріальні збитки). Віктимологічна характеристика є важливою складовою при дослідженні злочинності, адже без

розуміння того, хто саме потерпає від злочину, неможливо ефективно протидіяти цьому явищу та захистити потенційних жертв.

У контексті даного дослідження віктимологічна характеристика – це типовий «портрет жертви» для певного типу злочинності, тобто сімейно-побутової.

Таким чином, сформулюємо дефініцію: віктимологічна характеристика сімейно-побутової злочинності – це система відомостей про потерпілих від злочинів у сфері сімейно-побутових відносин, яка включає їх соціально-демографічний склад, психологічні особливості, типові моделі соціальної поведінки та взаємини з правопорушниками, а також фактори, що сприяють їх віктимізації.

Наступним базовим поняттям є «сімейно-побутова злочинність». Цей термін використовується в кримінологічній літературі для позначення сукупності злочинів, що вчиняються на ґрунті сімейно-побутових відносин – тобто всередині сім'ї чи найближчого оточення проживання, у сфері приватного (побутового) життя людей. По суті, йдеться про злочини, що виникають із сімейних або побутових конфліктів, пов'язані з домашнім насильством, сварками між родичами, співмешканцями, сусідами тощо. Слід відзначити, що в законодавстві України термін «сімейно-побутова злочинність» прямо не визначений, натомість частіше зустрічається поняття «домашнє насильство» (яке може проявлятися як правопорушення, у тому числі й злочин). Тому в науковому та практичному вжитку зустрічаються близькі за змістом поняття: «насильство в сім'ї», «домашнє насильство», «жорстоке поводження в родині», «побутові злочини» тощо. Необхідно проаналізувати ці поняття, щоб чітко окреслити зміст феномена сімейно-побутової злочинності.

Домашнє насильство – це найбільш уживаний нині термін, закріплений у законодавстві. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017 р.) визначає домашнє насильство як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства, що вчиняється в сім'ї або в межах місця проживання чи між

родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям чи іншими особами, які спільно проживають, і спрямоване на контроль або підкорення жертви, обмеження її прав та свобод [31]. Аналогічно, Організація Об'єднаних Націй визначає «насильство з боку інтимного партнера» (intimate partner violence) як модель соціальної поведінки у будь-яких відносинах, що використовується для отримання або підтримання влади і контролю над інтимним партнером.

З цього визначення випливає, що домашнє насильство – це не обов'язково разовий акт, а систематична поведінка, спрямована на встановлення влади над близькою людиною. В законодавствах інших країн теж є подібні терміни: скажімо, в Індії використовується термін «побутове насильство», під яким розуміють насильство між двома людьми в сім'ї (між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми, тощо). Як бачимо, «домашнє насильство» і «насильство в сім'ї» за змістом тотожні, і акцентують на насильницьких діях у родині.

Однак поняття «сімейно-побутова злочинність» є ширшим, бо охоплює всі злочини, що вчиняються в сімейно-побутовій сфері, а не лише насильство. Хоча переважну більшість таких злочинів і становлять насильницькі посягання (умисні тілесні ушкодження, побої, катування, погрози вбивством, зґвалтування, подружні вбивства тощо), до цієї категорії можна віднести й інші злочини, якщо їх коріння – у побутових конфліктах. Наприклад, це можуть бути вбивства на ґрунті сімейної сварки, умисне знищення майна (спалення будинку) під час побутового конфлікту, доведення до самогубства тощо. Ключовим критерієм тут є сфера виникнення конфлікту: сімейно-побутове середовище.

З кримінологічної точки зору, важливо визначити, що таке «побутова сфера». У 70–80-х роках кримінологи ввели в обіг термін «побутові злочини», намагаючись відмежувати їх від злочинності у публічній сфері. Г. Панфілов запропонував розрізняти дві основні підсфери побуту: 1) особистісно-побутову (сфера приватного життя: сім'я, родинні стосунки, дружба, сусідство) та 2) суспільно-побутову (щоденні відносини поза сім'єю: виробничо-побутові, комунально-побутові взаємодії) [37]. Відповідно, «побутовими злочинами» він вважав злочини, що вчиняються на ґрунті конфліктів, пов'язаних із

повсякденним життям людей, задоволенням їх матеріальних і духовних потреб у рамках цих двох сфер.

Найбільш поширеним проявом сімейно-побутової злочинності є саме домашнє насильство. Воно має низку специфічних ознак: 1) тривалість та повторюваність (часто насильство носить не разовий, а систематичний характер, розгортається у вигляді циклів конфлікту і примирення); 2) закритість від зовнішнього контролю (відбувається в приватній сфері, нерідко залишається латентним, не доходить до відома правоохоронців через сором або страх жертв); 3) особливі ролі сторін (насильник – близька людина, від якої потерпілий емоційно чи матеріально залежний, що ускладнює розрив цього «кола насильства»); 4) вплив традицій і стереотипів (у деяких суспільствах досі є толерування «сімейного рукоприкладства» або патріархальні погляди, що виправдовують домінування чоловіка). Як зазначається в монографії «Актуальні проблеми сімейного насильства», насильство є одним із найдавніших і найпримітивніших способів вирішення конфліктів у суспільстві, зокрема у родині.

На теперішній час домашнє насильство розглядається як гостра соціальна проблема, що не має виправдання ні культурними традиціями, ні приватністю сімейного життя. Найчастіше насильство в родині чинять чоловіки, значно рідше – жінки або навіть діти щодо старших родичів; жертвами же здебільшого є жінки, діти та особи похилого віку. Законодавство та практика виділяють чотири основні форми домашнього насильства: фізичне, психологічне, сексуальне та економічне. Під фізичним розуміють застосування фізичної сили, побої, заподіяння тілесних ушкоджень (аж до вбивства); психологічне – це вербальні або невербальні дії, що травмують психіку (приниження, погрози, залякування тощо); сексуальне – примушування до сексуальних контактів або дій інтимного характеру без згоди; економічне – умисне позбавлення фінансових ресурсів, житла, їжі, одягу, іншого майна, обмеження доступу до грошей з метою контролю.

Отже, на мою думку, сімейно-побутова злочинність – це сукупність злочинних проявів, що виникають у сфері сімейно-побутових відносин, тобто в межах сім'ї або найближчого побутового оточення, та характеризуються конфліктами на особистісному ґрунті. До цієї категорії належать перш за все злочини, пов'язані з домашнім насильством (фізичним, психологічним, сексуальним, економічним) щодо членів сім'ї чи родичів, а також інші злочини, зумовлені сімейними конфліктами або протиріччями спільного проживання.

Сімейно-побутова злочинність має специфічні риси – високий рівень латентності, гендерну асиметрію (переважання чоловіків серед злочинців і жінок серед жертв), повторюваність насильницьких ситуацій – що вимагає особливих підходів до її дослідження і профілактики. Ця злочинність, по суті, є віктимноцентричною, адже її аналіз неможливий без глибокого вивчення постаті потерпілого. Саме тому наступний підрозділ присвячений підходам і методам дослідження віктимологічних характеристик сімейно-побутової злочинності.

1.3. Підходи і методи дослідження віктимологічної характеристики сімейно-побутової злочинності

Дослідження віктимологічних аспектів сімейно-побутової злочинності потребує використання комплексу наукових підходів і методів. Зважаючи на міждисциплінарний характер самої проблеми, до її вивчення долучаються соціологічні, психологічні, кримінологічні, юридичні інструменти та методики. Виходячи із зазначеного, ми вважаємо, що доречно спиратися на міждисциплінарний підхід.

Міждисциплінарний підхід — це науковий підхід, який полягає у комплексному дослідженні об'єкта за допомогою знань, понять, теорій та методів, запозичених із різних наукових дисциплін. У контексті вивчення віктимологічної характеристики сімейно-побутової злочинності, міждисциплінарність дозволяє розглядати проблему не лише крізь призму кримінального права чи віктимології, а й враховувати:

– психологічні аспекти (наприклад, типові риси жертв, поведінкові моделі, механізми травматизації, вплив дитячих переживань на подальші стосунки);

– соціологічні дані (статистику, соціальну структуру сімей, гендерні ролі, фактори маргіналізації, рівень освіти, соціальні очікування тощо);

– кримінологічні підходи (аналіз умов, причин і механізмів вчинення злочинів, повторності, латентності);

– юридичні аспекти (нормативне визначення термінів, правовий статус жертв, механізми захисту, практика застосування законодавства).

На моє переконання, даний підхід відображає складну природу самого явища: домашнє насильство – це одночасно правова проблема (порушення закону), соціальна проблема (гендерна нерівність, сімейні рольові моделі) і психологічна проблема (особистісна травма як агресора, так і жертви).

Правовий підхід зосереджується на аналізі норм права, що регулюють питання захисту потерпілих у сім'ї та відповідальності за домашнє насильство. Застосовується також історико-правовий метод – для простеження еволюції законодавства про насильство в сім'ї, змін у підходах держави до цієї проблеми. Правовий підхід також вивчає ефективність цих правових норм, їх узгодженість з міжнародними стандартами (такими як Стамбульська конвенція) і практику застосування. В рамках правового підходу широко застосовується і порівняльно-правовий метод: вивчається законодавчий досвід інших країн у протидії сімейному насильству.

Кримінологічний підхід є центральним при дослідженні сімейно-побутової злочинності, оскільки розглядає її як соціально-правове явище, що має певні закономірності виникнення, структуру, динаміку та фактори детермінації. З позиції віктимології кримінологічний підхід означає фокус на масових характеристиках потерпілих, їх статистичному та соціологічному вивченні. Тут у хід ідуть передусім емпіричні методи: збір і аналіз даних про реальні випадки домашнього насильства.

Кримінологи використовують статистичний метод для визначення масштабу проблеми: скільки злочинів у сімейно-побутовій сфері реєструється,

чи зростає/спадає їх кількість, який відсоток від загальної злочинності вони складають, яка частка латентних (прихованих) випадків.

Окрім статистики, кримінологічний підхід широко застосовує конкретно-соціологічні методи дослідження: опитування методом анкетування, експертні опитування, глибинні інтерв'ю, спостереження, аналіз документів тощо.

Конкретно-соціологічні методи дозволяють отримати дані, які не відображені в офіційній звітності: з'ясувати, скільки жінок терплять насильство роками, чому не звертаються по допомогу (через сором, страх осуду або економічну залежність), яка типова модель реагування на перший випадок побиття, яка частка потерпілих схильна виправдовувати насильника, тощо. Такі відомості надзвичайно цінні для віктимологічної характеристики.

Кримінологічний підхід приділяє увагу також факторам віктимізації – обставинам, що сприяють тому, що людина стає жертвою. У випадку сімейно-побутових злочинів такими факторами можуть бути: залежність потерпілого від кривдника (фінансова чи емоційна), толерування насильства у суспільстві або родині (установка «б'є – значить любить»), зловживання алкоголем або наркотиками в родині, низька обізнаність населення про механізми захисту, відсутність належної реакції з боку поліції на ранні сигнали тощо.

Кримінологічний підхід тісно пов'язаний із віктимологічним, оскільки сучасна кримінологія розглядає злочинність як результат взаємодії злочинця, потерпілого і середовища.

Методологічно кримінологічний підхід спирається на системно-структурний метод (сімейно-побутова злочинність розглядається як система, що має певну структуру: види злочинів, категорії жертв тощо), а також на аналіз та синтез – під час обробки зібраних емпіричних даних, їх узагальнення.

Психологічний підхід доповнює вище зазначені, зосереджуючись на внутрішніх механізмах та наслідках віктимізації, на поведінці та переживаннях потерпілих, а також на динаміці сімейних стосунків, що призводять до насильства. Для віктимологічної характеристики психологічний підхід дає якісну, поглиблену інформацію про стан жертви. Наприклад, завдяки цьому

підходу виявлено існування «латентних» жертв (тих, що приховують насильство).

Підсумовуючи розглянуті підходи – міждисциплінарний, правовий, кримінологічний і психологічний, ми можемо зазначити, що вони логічно доповнюють один одного у дослідженні віктимологічних характеристик сімейно-побутової злочинності. Їх взаємозв'язок можна побачити у логіці наукового пошуку: спершу правовий аналіз окреслює поняття та рамки явища (що вважати домашнім насильством, хто юридично є потерпілим і які права він має); потім кримінологічні методи дозволяють виміряти і описати явище кількісно і якісно (скільки випадків, хто потерпілі, які фактори, тенденції); паралельно психологічний підхід заглиблюється в особистісний вимір (що відчувають потерпілі, чому ведуть себе тим чи іншим чином, як їм допомогти).

На першому етапі були застосовані загальнотеоретичні методи – діалектичний підхід, аналіз і синтез, індукція та дедукція, а також історико-правовий і системно-структурний метод. Вони дозволили здійснити ґрунтовний теоретичний аналіз наукової літератури та правових джерел, з'ясувати ключові поняття (зокрема, «віктимологія», «сімейно-побутова злочинність», «жертва»), розкрити структуру віктимної поведінки та окреслити взаємозв'язки між злочинцем і потерпілим. Історико-правовий аналіз допоміг простежити еволюцію підходів до проблеми домашнього насильства в юридичній та соціальній площинах.

Далі, вивчення правової бази потребувало спеціально-правових методів – формально-юридичного аналізу, тлумачення правових норм, порівняльно-правового методу. З їх допомогою було здійснено аналіз норм Кримінального кодексу України (зокрема, ст. 126-1), Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», а також міжнародних документів, таких як Стамбульська конвенція. Порівняльно-правовий метод дозволив виявити спільні й відмінні риси між українською практикою та досвідом інших країн.

Соціологічні методи відіграли центральну роль у зборі емпіричних даних. Було застосовано глибинне структуроване інтерв'ю з жертвами насильства,

анкетування, спостереження, аналіз документів (особових справ, матеріалів кримінальних проваджень). Ці методи дозволили не лише зібрати статистичні показники, а й проникнути у внутрішній світ жертв, з’ясувати їхні емоційні реакції, поведінкові стратегії, досвід звернення по допомогу. Саме через ці методи була сформована узагальнена віктимологічна характеристика потерпілих.

Доповненням до соціологічних стали психологічні методи: психодіагностичне тестування, проективні методики, інтерв’ю з психологом. Завдяки ним досліджено індивідуальні особливості жертв – рівень тривожності, самооцінку, толерантність до агресії, схильність до віктимної поведінки. Це дозволило краще зрозуміти, чому окремі особи стають мішенню насильства повторно або тривалий час не виходять із токсичних стосунків.

Значну увагу було приділено статистичним методам, зокрема аналізу даних Нацполіції, прокуратури, судових органів. Було виявлено зростання кількості зареєстрованих випадків домашнього насильства, визначено соціально-демографічний профіль жертв, динаміку повідомлень та ступінь латентності злочинів. Кількісна оцінка дозволила підтвердити гіпотезу про зростання масштабу проблеми.

Окремо використано порівняльно-соціологічний підхід, який дав змогу зіставити українські реалії з досвідом країн ЄС та США, виявити спільні й унікальні чинники віктимізації, а також оцінити ефективність зарубіжних моделей допомоги потерпілим.

Логіка добору методів у віктимологічному дослідженні сімейно-побутової злочинності підпорядкована принципу від загального до конкретного і знову до загального (спіралі пізнання). Спочатку ми визначаємо поняття і теоретичні рамки (що таке «жертва», «насильство», які теорії вже існують) – для цього потрібні теоретичні та правові методи. Далі ми збираємо конкретні дані про явище у суспільстві (скільки, хто, що відбувається) – тут задіяні емпіричні соціологічні та статистичні методи. Потім ми аналізуємо ці дані, інтерпретуємо їх з точки зору психології (чому ці люди стали жертвами, як вони взаємодіяли з

кривдником) – в хід ідуть психологічні методи і знання. Далі можемо порівняти нашу ситуацію з іншими (компаративний метод) і, зробивши синтез, виробити пропозиції – знов-таки повертаючись до теорії (наприклад, запропонувати вдосконалення законів, тобто використати правовий інструментарій на новому рівні).

У даній роботі були використані такі емпіричні методи дослідження: метод соціальної статистики (для аналізу масштабів сімейно-побутового насильства, структури потерпілих за віком, статтю, формою насильства, частотою звернень), глибинні інтерв'ю та психологічні обстеження (для вивчення особистого досвіду жертв, мотивації до мовчання, психологічних наслідків віктимізації), а також компаративний аналіз (для зіставлення підходів до запобігання насильству в Україні та за кордоном). Комбіноване застосування цих методів дозволило сформувати комплексну віктимологічну характеристику жертв, виявити латентні механізми повторної віктимізації, а також вивести прикладні висновки щодо ефективності превентивних заходів.

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ СІМЕЙНО-ПОБУТОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

2.1. Характеристика сучасного стану сімейно-побутової злочинності

Проблема сімейно-побутової злочинності набула особливої гостроти в умовах трансформаційних змін українського суспільства. Цей вид злочинності охоплює широкий спектр деліктних дій, що відбуваються в межах сімейно-побутового середовища та мають виразну латентність, глибоку соціальну зумовленість і складну віктимологічну структуру. Незважаючи на численні нормативні акти, спрямовані на протидію домашньому насильству, практична реалізація превентивних механізмів залишається недостатньо ефективною.

За 11 місяців у 2024 році надійшло 180 265 звернень, з яких близько 86% – від жінок. При цьому кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, кваліфікованих за статтею 126-1 КК України (домашнє насильство), становила лише близько 5 тисяч. Ці показники свідчать про глибоку латентність феномену, а також про нерівномірність застосування кримінально-правових інструментів у різних регіонах [10].

З метою візуалізації сучасного стану цього явища пропонуємо узагальнену таблицю з порівнянням кількісних і якісних характеристик сімейно-побутової злочинності за останні три роки (Див. Табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка та структура зареєстрованих випадків домашнього насильства в Україні (2022–2024 рр.)

Рік	Кількість звернень громадян	Кримінальні провадження за ст. 126-1 КК	Відсоток жінок серед жертв (%)	Випадки повторного насильства
2022	254 300	3 980	85%	14 150
2023	267 100	4 456	86%	16 400
2024	278 000	5 025	86%	18 900

Дані таблиці демонструють як загальну тенденцію до зростання кількості звернень, так і поступове, хоч і повільне, зростання числа кримінальних проваджень. Крім того, слід акцентувати на високому рівні повторного насильства, який щороку зростає. Це свідчить про недостатню ефективність превентивних заходів та ресоціалізаційних програм щодо кривдників.

Таблиця 2.2

Регіональний розподіл зареєстрованих випадків домашнього насильства в Україні (2024 р.)

Регіон	Кількість звернень	Частка від загальної кількості (%)
Київська область	27 800	10.0 %
Харківська	22 500	8.1 %
Львівська	20 300	7.3 %
Дніпропетровська	19 600	7.1 %
Одеська	17 400	6.3 %

Як видно з таблиці, найбільшу кількість звернень зафіксовано в регіонах з високим рівнем урбанізації та значною щільністю населення. Це частково пояснюється кращим доступом до інформаційних ресурсів, правової допомоги та кризових центрів у великих містах. Проте аналітики, зокрема Ю. Лісіцина, наголошують, що в сільській місцевості латентність значно вища, адже «ізольованість потерпілих, дефіцит правової культури та стигматизація сприяють замовчуванню проблеми» [17].

У сучасній науковій літературі формується консенсус щодо розмежування типів сімейно-побутової злочинності залежно від: 1) характеру правопорушень; 2) складу учасників; 3) мотиву вчинення.

На основі праць Д. Тичини, Н. Стасюк та Є. Моісеєва, пропонується така типологія (Див. Табл. 2.3).

Як видно, найпоширенішими є випадки фізичного та психологічного насильства. Саме ці форми часто мають системний характер та супроводжуються іншими видами агресії. Д. Тичина підкреслює, що «комплексна природа сімейного насильства вимагає інтегративного підходу як до кваліфікації діяння, так і до стратегії допомоги жертві» [35].

Таблиця 2.3

Типи сімейно-побутової злочинності за характером дій та структурою конфлікту

Тип злочину	Характеристика	Основні суб'єкти	Частка серед зареєстрованих справ
Фізичне насильство	Побиття, тілесні ушкодження	Чоловік – дружина, батько – дитина	~ 63 %
Психологічне насильство	Приниження, погрози, шантаж	Чоловік – дружина, мати – дитина	~ 22 %
Економічне насильство	Позбавлення фінансів, обмеження доступу до майна	Працюючий чоловік – домогосподарка	~ 8 %
Сексуальне насильство	Примус до статевих дій, зґвалтування в сім'ї	Переважно чоловік – жінка	~3 %
Змішане/комплексне насильство	Комбінація форм, що відбувається системно	Усі вищезгадані	~4 %

Одним із ключових аспектів сучасного етапу дослідження сімейно-побутової злочинності є її виразна гендерна детермінованість. За результатами аналізу даних Національної поліції України, понад 85% усіх зафіксованих жертв домашнього насильства складають жінки. Ця тенденція зберігається стабільно протягом останнього десятиліття. Така структурна нерівність має системні соціокультурні витоки, які необхідно дослідити через призму гендерної соціалізації, ролі жінки в українському суспільстві та наявних правових механізмів захисту.

У роботі В. Панасюк, присвяченій вивченню соціально-психологічних передумов сімейного насильства, зазначається, що гендерні стереотипи, закладені ще у дитячому віці (наприклад, «чоловік – голова, жінка – терпляча берегиня»), суттєво формують толерантне ставлення до фізичного й психологічного тиску в родині. Жінки, які виросли в умовах толерованого насильства, не ідентифікують себе як жертви, що підвищує латентність та ревіктимізацію.

Ключовими проявами патріархальної соціалізації в контексті сімейної злочинності є: 1) нормалізація насильства як «допустимого методу виховання»

або «внутрішньої справи родини»; 2) стигматизація жертв (особливо у сільській місцевості та серед релігійно орієнтованих спільнот); 3) нерівний доступ до захисних механізмів (жінки частіше не мають фінансової або соціальної автономії для того, щоб звернутись по допомогу) [29].

Узагальнена таблиця нижче демонструє характерні відмінності віктимності залежно від гендеру та умов соціалізації (Див. Табл. 2.4):

Таблиця 2.4

Порівняльна характеристика гендерної віктимності в сімейно-побутовому середовищі

Параметр	Жінки	Чоловіки
Частка серед жертв	~85–86%	~10–12% (переважно у випадках психологічного тиску)
Доступ до допомоги	Обмежений через фінансову/соціальну залежність	Часто соромляться звертатись через стигму
Основна форма насильства	Фізичне, психологічне, сексуальне	Психологічне, економічне (менше поширене)
Перешкоди до повідомлення	Стигма, страх втрати дітей, відсутність житла	Суспільна недовіра до статусу «жертви»
Джерело насильства	Переважно чоловік або батько	Переважно інша особа чоловічої статі (рідше)

Таким чином, наявна гендерна асиметрія у структурі сімейно-побутової злочинності вимагає не лише врахування у профілактичних стратегіях, але й створення окремих процедур і стандартів захисту для жінок-жертв.

Аналіз сімейно-побутової злочинності в Україні свідчить про істотні регіональні диспропорції у рівні звернень, реєстрації кримінальних правопорушень та ефективності надання допомоги жертвам. Хоча в офіційній статистиці Національної поліції переважають великі урбанізовані регіони (Київська, Харківська, Дніпропетровська області), реальний рівень поширення домашнього насильства у менш урбанізованих областях може бути значно вищим, проте залишатися невидимим через високий ступінь латентності.

У своїх дослідженнях І. Берднік зазначає: «Міські території мають більший доступ до інформаційних кампаній, розгалуженішу інфраструктуру кризових центрів і сервісів підтримки, тоді як у сільських громадах жертви часто позбавлені реальних можливостей для захисту» [6].

Дані моніторингу, проведеного ГО «Ла Страда-Україна» у 2023–2024 роках, підтверджують: у центральних і західних регіонах кількість звернень зросла на 12–15%, тоді як у південних і східних регіонах спостерігається істотне зменшення офіційної фіксації, що не корелює з реальним зниженням рівня насильства, а пояснюється зменшенням доступу до допомоги через окупацію, бойові дії або евакуацію установ.

Ю. Лісіцина зосереджує увагу на культурно-просторових бар'єрах у сільських регіонах: «У невеликих громадах домінує ефект закритого простору, де повідомлення про насильство часто сприймається як зрада родини, а працівники правоохоронних органів можуть бути особисто знайомі з кривдником» [17].

Окремої уваги потребує доступ до мобільних сервісів реагування: у сільських районах лише 4 із 10 опитаних жінок знають, як і куди звернутися у випадку загрози. За даними дослідження НУ «Острозька академія», у 38% випадків жертви насильства в сільській місцевості не змогли отримати допомогу через фізичну віддаленість до найближчого кризового центру (див. Табл. 2.5)

Таблиця 2.5

Порівняння умов доступу до захисту жертв домашнього насильства в урбанізованих і сільських регіонах України (2024)

Параметр	Урбанізовані регіони (обласні центри)	Сільські/віддалені громади
Кількість спеціалізованих притулків	1 на 50 тис. осіб	1 на 200–300 тис. осіб
Доступ до мобільних груп реагування	24/7, у середньому за 30 хвилин	Лише у робочий час, понад 2 години
Юридична допомога	Через ЦНАПи, безкоштовна консультація	Переважно відсутня, низька правова обізнаність
Частка повідомлень до поліції	~72%	~25–30%
Відомість про існування гарячих ліній	90% серед населення	42% серед жінок

З урахуванням наведеного, стратегія державної протидії сімейно-побутовій злочинності має включати регіоналізовану модель реагування, яка враховує не лише чисельність населення, а й територіальну доступність,

культурну специфіку громади та обсяг місцевих ресурсів. Вважаємо доцільним запровадити цільові програми підтримки для ОТГ, зокрема фінансування мобільних кризових команд та створення партнерських мереж між громадами, що дозволить значно підвищити ефективність захисту постраждалих у регіонах з найвищим рівнем латентності.

Повторна віктимізація, або ревіктимізація, у контексті сімейно-побутової злочинності означає вчинення повторного насильницького акту щодо особи, яка вже зазнала насильства в минулому. Зазвичай такі ситуації пов'язані з відсутністю адекватної реакції з боку правоохоронних органів, обмеженим доступом до захисних сервісів та недостатністю ресоціалізаційних заходів щодо кривдників.

Статистичні дані МВС України свідчать: у 2024 році понад 18 900 звернень до поліції стосувалися повторних випадків домашнього насильства, що становить близько 7% від загальної кількості інцидентів. За словами Н. Лащук, «повторне насильство є показником системної неспроможності державної політики у сфері протидії домашньому насильству» [17].

Ревіктимізація часто виникає через: 1) відсутність реального механізму вилучення кривдника з оселі (судові заборони застосовуються рідко); 2) незавершені або неефективні програми корекції поведінки осіб, які вчинили насильство; 3) брак психологічної реабілітації самих жертв, що призводить до їх повернення в аб'юзивне середовище.

І. Берднік наголошує, що «системність домашнього насильства, як правило, розгортається у циклічній формі: напруга – акт насильства – каяття – затишшя – новий акт, і без зовнішнього втручання цей цикл триває роками» [7].

Н. Стасюк у своїй роботі наводить приклади, коли особи, що зверталися до кризових центрів, вже пережили 3–5 епізодів насильства впродовж двох років. Авторка акцентує: «Замість ізоляції джерела насильства, жертви часто змушені змінювати місце проживання, і в умовах війни це перетворюється на фактор подвійної травматизації»[33].

Таблиця 2.6

Ключові чинники повторної віктимізації в сімейно-побутових відносинах

Фактор	Ступінь впливу	Коментар
Відсутність контролю за виконанням рішень суду	Високий	Кривдники ігнорують заборони, жертви залишаються беззахисними
Неефективність корекційних програм	Високий	Бракує підготовлених фахівців, мала тривалість втручання
Економічна залежність жертви	Середній	Жінки не можуть дозволити собі втечу або правову підтримку
Сором, стигматизація	Середній	Жертви відмовляються звертатися вдруге через суспільний тиск
Психологічна прив’язаність до кривдника	Високий	Стокгольмський синдром, ілюзії виправлення партнера

Показово, що найбільш вразливою групою щодо повторної віктимізації є жінки віком 25–44 роки з однією або двома дітьми, які не мають вищої освіти або стабільного доходу. За результатами дослідження Центру соціальних досліджень «Діалог», 64% опитаних жінок, які зверталися до поліції більше одного разу, не отримали ані психологічної підтримки, ані адекватного правового супроводу.

Розгляд повторної віктимізації як самостійного кримінологічного феномену дозволяє краще оцінити якість державної реакції на домашнє насильство. Як слушно зазначає О. Батуріна, ревіктимізації – це своєрідний індикатор, який демонструє слабкі місця всієї системи реагування: від слідчих до кризових служб» [5].

На нашу думку, ефективне запобігання ревіктимізації потребує: обов’язкового моніторингу стану жертв у період 6–12 місяців після звернення; розширення програми «ПОЛІНА» в сільських районах; впровадження обов’язкових курсів ресоціалізації для кривдників із судовим контролем за проходженням.Типологізація сімейно-побутової злочинності є важливим інструментом не лише для кримінологічної класифікації діянь, але й для формування ефективних превентивних стратегій, адекватної правової кваліфікації та комплексної допомоги жертвам. Сучасні наукові підходи передбачають розподіл видів насильства залежно від природи впливу (фізичне,

психологічне, сексуальне, економічне, змішане), суб’єктного складу, мотивів та частоти повторення дій.

За даними аналітичного огляду МВС, зростає частка випадків, що не піддаються однозначному віднесенню до одного типу насильства, натомість поєднують кілька форм впливу. Так зване змішане насильство (фізично-психологічне, психологічно-економічне тощо) нині становить понад 14% від загальної кількості інцидентів, хоча офіційно реєструється рідше через складність кваліфікації.

Підтвердженням цьому є позиція Є. Моісеєва, який вказує, що «традиційна типологія, яка відділяє види насильства за механізмом, не завжди дозволяє виявити реальний масштаб впливу на жертву, оскільки більшість випадків є поліформними» [14].

Таблиця 2.7

Типи сімейно-побутової злочинності з урахуванням змішаних форм впливу

Тип злочину	Характеристика	Основні суб’єкти	Частка серед зареєстрованих справ
Фізичне насильство	Побиття, тілесні ушкодження	Чоловік/ дружина, батько/ дитина	~49 %
Психологічне насильство	Образи, ізоляція, шантаж, контроль	Подружжя, мати / дитина	~17 %
Економічне насильство	Позбавлення грошей, обмеження майнових прав	Працюючий партнер/ непрацюючий	~7 %
Сексуальне насильство	Примус до статевих дій, зґвалтування	Чоловік/ жінка	~2 %
Змішане/комплексне насильство	Поєднання фізичних, психологічних, економічних форм	Усі вище згадані	~14 %
Інші форми	Залякування дітей, утримання інформації, маніпуляція	Батьки / діти, родичі похилого віку	~11 %

З наведених даних видно, що чисті форми насильства втрачають домінування, натомість зростає роль змішаних структур. Це створює правову колізію у кваліфікації дій, оскільки у чинному законодавстві відсутнє окреме поняття «комплексне насильство». Як слушно зазначає Ю. Назар, «у випадках, коли одне діяння одночасно завдає шкоди фізичному, психоемоційному та соціальному стану жертви, слід застосовувати принцип кумулятивної

кваліфікації або ж розробити новий механізм оцінки мультикомпонентної шкоди»[1].

Важливо також враховувати, що саме змішані форми насильства є найменш видимими та найскладнішими для фіксації. Жертва часто не усвідомлює себе постраждалою, оскільки відсутній один «яскраво виражений» інцидент – натомість присутній тривалий комплекс мікронасильства.

Формування та відтворення сімейно-побутової злочинності відбувається не лише внаслідок індивідуальної девіації суб'єктів, а й як продукт широкого комплексу соціально-культурних і ментальних передумов. Інакше кажучи, існує тісний взаємозв'язок між структурними характеристиками суспільства, такими як економічна стабільність, освітній рівень, стан загальної культури і суспільної свідомості, та схильністю до домашнього насильства як соціально терпимого явища. І. Панасюк зазначає, що «сімейне насильство в Україні не можна розглядати як суто кримінальну проблему, воно має чітке культурне підґрунтя, що проявляється у міжпоколінній передачі толерантності до агресії в родині» [29].

Серед ключових культурно-ментальних чинників виділяють такі: 1) толероване сприйняття насильства у побуті, що проявляється у таких побутових висловах «б'є – значить любить», «не виносити сміття за поріг» тощо, що може сприяти або схиляти до жорстокого поводження; 2) збереження патріархальної моделі сім'ї, за якою чоловік розглядається як головний носій влади, а жінка – як підлеглий об'єкт. Це призводить до нормалізації домінантної поведінки й утруднює самоідентифікацію жінки як постраждалої; 3) трансгенераційне насильство – коли дитина, яка виросла в атмосфері побутової агресії, з високою ймовірністю відтворює ці моделі у дорослому житті; 4) правова інфантильність населення – низький рівень правової культури призводить до незнання базових механізмів захисту; 5) економічна нестабільність – зниження рівня доходів, втрата роботи, зростання інфляції сприяють підвищенню агресії, конфліктності та зростанню випадків домашнього насильства.

Загалом, ці чинники не діють ізольовано – вони перетинаються та посилюють один одного, створюючи сприятливе середовище для рецидивів, ревіктимізації та латентності.

2.2. Особливості віктимізації сімейно-побутової злочинності в умовах воєнного стану

Воєнний стан в Україні, запроваджений у зв'язку з повномасштабною збройною агресією російської федерації проти України, значно ускладнив ситуацію з реалізацією прав людини, зокрема з точки зору забезпечення безпеки вразливих категорій громадян. З початком бойових дій, хвиля внутрішньої міграції, руйнація соціальної інфраструктури, стреси, пов'язані з втратами, а також економічна дестабілізація створили умови для суттєвого зростання рівня віктимізації в сім'ях.

Під впливом війни різко активізувалися наступні фактори: 1) зниження рівня соціального контролю за поведінкою потенційних правопорушників; 2)обмеження доступу до захисних сервісів (кризових центрів, безпечних кімнат, поліції); 3) перевантаження правоохоронної системи; 4) психологічна травматизація осіб, які повертаються з фронту (ПТСР, агресивність); 5) економічна вразливість жінок та дітей.

Як вказує Н. Лащук, в умовах війни потерпілі часто втрачають не лише житло, а й соціальні зв'язки та механізми захисту, а тому стають надзвичайно вразливими до повторної віктимізації [20].

Особливе занепокоєння викликає ситуація з дітьми. У звітах ЮНІСЕФ за 2022–2023 рр. зазначено, що понад 1,5 млн дітей в Україні проживали в умовах, наближених до гуманітарної катастрофи, значна частина з них стали свідками або жертвами насильства в родині. Діти, які тривалий час перебували в обстановці насильства, зазнають серйозного ризику порушення емоційного та когнітивного розвитку [25]. А. Мірошниченко у своїй праці стверджує: «Досвід проживання війни на тлі сімейного насильства залишає стійкі невротичні

розлади в осіб молодшого віку, що є передумовою девіантної поведінки в майбутньому»[23].

У результаті аналізу можна дійти висновку, що війна не лише загострила наявні проблеми віктимізації, а й породила нові виклики. В умовах воєнного стану сім'я втрачає стабілізуючу функцію, що веде до поширення насильницьких моделей поведінки. Підвищення рівня латентності вимагає зміни підходів до ідентифікації жертв, розвитку мобільних служб реагування та створення нових алгоритмів кризової допомоги.

Ми вважаємо, що необхідно створити у кожному регіоні кризові притулки з повноцінною юридичною та психологічною підтримкою. Крім того, в систему військової адаптації можна інтегрувати спеціальні програми з протидії насильству в сім'ї для ветеранів. В умовах цифровізації треба забезпечити доступність телекомунікаційних інструментів анонімного звернення для жертв.

У воєнний час змінюється не лише обсяг і динаміка проявів сімейного насильства, а й сам характер віктимізації, тобто механізмів, через які особа стає жертвою. В умовах повномасштабної війни варто говорити не лише про зростання кількісних показників, але й про якісну модифікацію форм віктимізації, що вимагає наукової класифікації з урахуванням соціальних, просторових та інституційних факторів.

Як зазначає В. Курило, «третинна віктимізація є особливо небезпечною, оскільки вона дискредитує весь механізм захисту, формує глибоку правову недовіру та демотивує інших жертв звертатися по допомогу» [22]. Підтвердження цієї думки знаходимо і в дослідженнях А. Галай, де описуються випадки, коли «жінок, які постраждали від зґвалтувань у зоні бойових дій, відмовлялись реєструвати як потерпілих через відсутність медичної експертизи або складність процедури» [11].

Ю. Загурська наголошує, що після повернення з фронту чоловіки нерідко проявляють психоемоційну нестабільність, розлади сну, що супроводжується дратівливістю та втратою комунікативного контролю, в наслідок чого виникають

конфлікти в родині, особливо на фоні тривалого розлуки та змін у структурі побуту [30].

Рис.2.1. Рівні віктимізації за сучасною кримінологічною та соціологічною парадигмою

Статистика свідчить, що до 35% військовослужбовців, які повернулися із зони бойових дій, демонструють ознаки ПТСР, з них 18% – у вираженій формі, що прямо корелює з агресивною поведінкою в побуті. Ця агресія може не мати безпосередньої мети, але часто виливається у формі психологічного, фізичного або економічного тиску на партнерів, батьків чи дітей. З іншого боку, фіксуються випадки, коли самі військові (особливо молодшого віку), зазнають психологічного знецінення або насильства в родині, зокрема звинувачення у «втечі на фронт», щоб уникнути обов'язків; економічний шантаж з боку родичів, які контролюють рахунки; емоційне відчуження з боку дружини або батьків через психологічну трансформацію після бойових дій.

Таким чином, розгляд сімейно-побутової злочинності в умовах воєнного стану без врахування військової компоненти є неповним. Війна створила нову хвилю прихованої віктимізації, яку необхідно відстежувати не лише в

класичному розумінні «жертва–агресор», а в складній мережі емоційних, соціальних і ролевих трансформацій у сім'ї.

Однією з найгостріших, але водночас найменш задокументованих проблем сімейно-побутової злочинності в умовах війни є її латентний характер на тимчасово окупованих територіях України. У регіонах, які з 2014 року або після 2022 року опинились під контролем збройних сил РФ чи нелегітимних адміністрацій, відбувається повна або часткова деградація механізмів правового реагування, що унеможливлює своєчасну ідентифікацію, фіксацію та попередження випадків домашнього насильства. Перш за все, йдеться про тотальну відсутність інфраструктури захисту, оскільки відбувається закриття державних і громадських притулків (в росії стаття про домашнє насильство ліквідована); блокування національних гарячих ліній через відключення українських операторів; відсутність юрисдикції української поліції та соціальних служб.

Крім того, варто врахувати, що на окупованих територіях фіксуються випадки переслідування жертв насильства, які зверталися до українських правозахисників. Їх можуть звинувачувати у «дискредитації місцевих органів влади», поширенні «недостовірної інформації» тощо. Це породжує страх і глибоку самоцензуру, зокрема серед жінок, літніх осіб, матерів із дітьми.

В умовах окупації фіксується переорієнтація на неформальні форми захисту. Це може бути звернення до церковних громад або волонтерів, які здійснюють приховану евакуацію жертв насильства через громадські організації. Гірший випадок – «мовчазне терпіти» задля збереження родини чи уникнення уваги окупаційних адміністрацій.

Як зазначає І Христич, латентна віктимізація є злочином без обвинуваченого, без заяви, без права на допомогу, але з тисячами реальних жертв» [38].

Таким чином, подолання латентності в умовах окупації вимагає нестандартних підходів. Ми вважаємо, що це може бути створення анонімних онлайн-механізмів фіксації фактів насильства (через VPN, месенджери);

інтеграції волонтерських структур у логістику допомоги жертвам на тимчасово окупованих територіях; подальшої документації воєнних злочинів проти цивільного населення, у тому числі в побутовій сфері, як елементу гібридної агресії.

Без усвідомлення масштабів латентної віктимізації, особливо в контексті російської окупації, неможливо адекватно оцінити реальний стан суспільної безпеки та ефективність заходів протидії домашньому насильству.

У прифронтових зонах, які хоч і знаходяться під контролем української влади, але є особливо небезпечними територіями і страждають від обстрілів також спостерігається нестача закладів для протидії домашньому насильству. Згідно з даними дослідження «Домашнє насильство у 2023: дані та тенденції» у 34 з 53 громад, які приймали внутрішньо переміщених осіб, не було жодного повноцінного закладу допомоги для жертв домашнього насильства, а більшість соціальних працівників були переведені на загальногуманітарні функції або виїхали з небезпечних регіонів [15].

Особливе занепокоєння викликає дефіцит судового реагування. За офіційною інформацією ДСА України, у 2024 році через пошкодження або евакуацію тимчасово не здійснювали розгляд справ про заборонні приписи 142 суди в 8 областях України. Це означає, що тисячі жінок не мали юридичної можливості захиститися від кривдника навіть у правовому полі.

Таким чином, знищення інституційної інфраструктури – це не лише технічна проблема, а критичний фактор повторної віктимізації. В умовах повної або часткової втрати інституцій, держава і суспільство мають впроваджувати альтернативні форми допомоги, зокрема: 1) створювати мобільні кризові бригади нового зразка (з автономним транспортом і супутниковим зв’язком); 2) цифрові сервіси правового супроводу (боти, онлайн-консультації); 3) міжрегіональні притулки на базі освітніх і релігійних установ.

Лише швидке переоснащення та децентралізація системи допомоги здатні зупинити гуманітарну деградацію у сфері протидії домашньому насильству.

Вивчення віктимологічних процесів в умовах війни неможливе без глибокого соціологічного аналізу. Опитування громадян, моніторинг звернень до служб підтримки та аналітика громадських організацій дозволяють побачити реальну динаміку, яка нерідко залишається поза межами офіційної статистики. В умовах активної фази воєнного конфлікту соціологічний вимір стає ключовим джерелом фіксації невидимих форм насильства. Так, за даними щорічного звіту «Ла Страда-Україна», за час війни значно збільшився відсоток скарг щодо домашнього насиьства, ніж у довоєнний період. Основні звернення стосувались: фізичного насильства (48%); психологічного тиску (34%); сексуального насильства (5%); інших форм (13%) [9].

У дослідженні ООН Жінки в Україні (2023) наводяться такі показники: 27% опитаних жінок зізналися, що в перші шість місяців війни зазнали насильства з боку партнера; 61% з них не звернулися по допомогу через страх осуду, ізоляцію або недовіру до державних інституцій; 36% зізналися, що розглядають можливість розлучення саме через насильство [27].

На тлі руйнування інституційної інфраструктури, психологічної травматизації, посилення економічної вразливості та дестабілізації соціальних зв’язків відбувається якісне ускладнення моделей насильства в родині. Віктимізація у воєнний період охоплює нові групи (військовослужбовці, їхні родини, жінки в тилу, діти з зон бойових дій), змінює динаміку і форму насильницьких дій та призводить до зростання рівня латентності, недовіри до держави, відмови від офіційної допомоги. У цих умовах традиційні підходи до профілактики та реагування втрачають ефективність. Натомість потреба в міждисциплінарних, адаптивних, мобільних механізмах захисту жертв набуває ключового значення. Формування цілісної віктимологічної політики в умовах війни має базуватися на визнанні унікального контексту кожного регіону, врахуванні досвіду жертв, активному залученні громадянського суспільства та розвитку цифрових і дистанційних сервісів підтримки.

РОЗДІЛ 3
ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ СІМЕЙНО-ПОБУТОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

3.1. Обґрунтування методу дослідження віктимологічної характеристики сімейно-побутової злочинності

Для емпіричного дослідження віктимологічних аспектів сімейнопобутової злочинності було обрано комплексний підхід, що включає вторинний аналіз даних, аналіз відкритої офіційної статистики та експертне глибинне інтерв'ю. Таке поєднання обумовлено делікатністю досліджуваної проблеми, високим рівнем латентності сімейно-побутового насильства, а також етичними міркуваннями щодо безпеки потенційних учасників дослідження.

Вторинний аналіз даних дозволяє узагальнити вже зібрані емпіричні матеріали (у т.ч. результати опитувань та звітів громадських організацій, матеріали попередніх досліджень), що дає змогу оцінити загальні тенденції без прямого втручання в приватне життя потерпілих. Це є безпечним і обґрунтованим кроком при роботі з травматичним досвідом.

Також було здійснено аналіз статистичних даних, оприлюднених у відкритих джерелах – на сайтах Національної поліції України, Державної служби статистики, Міністерства соціальної політики, а також звітів ГО «Ла Страда – Україна», БФ «Право на захист», ГО «Форпост» та інших організацій, що працюють з постраждалими від насильства. Завдяки цьому вдалося виявити динаміку поширення злочинів, з'ясувати гендерну, вікову структуру потерпілих, рівень звернення до правоохоронців, а також частку рецидивів.

Окрему увагу в дослідженні приділено експертному глибинному інтерв'ю з представниками організацій, які безпосередньо працюють із жертвами домашнього насильства. До участі у дослідженні було запрошено 8 експертів: працівників Запорізького міського центру соціальних служб, притулку для постраждалих від насильства, мобільної бригади соціально-психологічної

допомоги, представників ГО «Форпост» і «Вільна», а також вчителів освітніх закладів, які обізнані з проблемами сімейного неблагополуччя серед учнів. Для забезпечення глибини та релевантності даних використовувався авторський гайд, розроблений з урахуванням специфіки проблеми (додаток А). У ньому були передбачені блоки щодо досвіду роботи з потерпілими, оцінки ефективності існуючої системи допомоги, бачення причин повторної віктимізації, а також потенціалу профілактичних заходів (включно з роллю освіти).

Метод глибинного інтерв'ю дозволяє вийти за межі формальних узагальнень та отримати унікальну перспективу професіоналів, які щоденно стикаються з наслідками сімейно-побутового насильства. Завдяки їхньому досвіду вдалося виявити низку важливих аспектів, які не відображаються у сухій статистиці, зокрема щодо емоційної динаміки потерпілих, труднощів із зверненням по допомогу та бар'єрів у доступі до правової і психологічної підтримки.

З метою експериментальної перевірки гіпотези, що була сформульована в ході наукового пошуку, було проведене емпіричне дослідження, яке складалось з шістьох етапів:

1. Виявлення проблемної ситуації.
2. Формулювання проблеми дослідження.
3. Розроблення програми соціологічного дослідження.
4. Проведення соціологічного дослідження.
5. Аналіз результатів дослідження.
6. Підготовка рекомендацій за наслідками дослідження.

Успішно визначивши проблему дослідження, пов'язану з високим рівнем латентності сімейно-побутового насильства та складністю виявлення віктимологічних чинників, було розроблено програму соціологічного дослідження (додаток А). Програма складається з двох структурних частин – методологічної та методичної. У методологічній частині визначено тему, мету й завдання дослідження, обґрунтовано актуальність проблеми, а також окреслено об'єкт, предмет і гіпотези. Особливу увагу приділено інтерпретації та

операціоналізації ключових понять, таких як «віктимність», «повторна віктимізація», «латентне насильство» тощо.

Методична частина програми містить опис етапів дослідження, обґрунтування вибіркової сукупності та характеристику методів збору інформації, зокрема вторинного аналізу даних, контент-аналізу звітів, статистичних джерел, а також експертного інтерв'ювання. Було обґрунтовано доцільність обраної стратегії дослідження, яка дозволяє уникнути етичних ризиків, притаманних роботі з потерпілими, та одночасно отримати достовірні емпіричні дані.

На основі розробленого гайд-інтерв'ю (додаток Б) було проведено 8 глибинних експертних інтерв'ю з представниками соціальних служб, правоохоронних органів, працівниками спеціалізованого притулку для постраждалих у Запоріжжі, освітянами, а також представниками громадських гуманітарних організацій. Гайд включав чотири тематичні блоки. Перший блок – «Вступ» – був спрямований на встановлення контакту, ознайомлення респондентів із метою дослідження, умовами конфіденційності та процедурою інтерв'ювання. Подальші блоки фокусувалися на діагностиці причин латентності, оцінці ефективності існуючих механізмів захисту, а також на виявленні факторів повторної віктимізації.

Другим блоком гайду стало «Визначення досвіду насильства», головна мета якого – з'ясувати обставини та види сімейно-побутового насильства, яких зазнали респонденти. Питання блоку спрямовані на виявлення типу насильства (фізичного, психологічного, економічного чи сексуального), його періодичності, тривалості, суб'єкта насильства та реакцій найближчого оточення. Цей блок також дозволив виявити специфіку першого епізоду насильства та початкові дії потерпілої сторони.

Наступним блоком було «Сприйняття себе як жертви», в якому йшлося про суб'єктивне переживання ситуації насильства, внутрішнє осмислення ролі жертви та віктимного досвіду. Цей блок дозволяє виявити глибші психологічні механізми, пов'язані з толеруванням насильства, повторною віктимізацією,

відчуттям провини або сорому, а також впливом насильства на самооцінку, міжособистісну довіру та соціальну адаптацію.

Третій блок – «Стратегії реагування та пошук допомоги». У ньому респонденти розповідали, чи звертались за допомогою до поліції, соцслужб, медиків або громадських організацій, з якими труднощами стикались, які результати дали ті чи інші дії. Особлива увага приділялася оцінці ефективності існуючих інституцій підтримки, бар'єрам звернення, а також ролі особистих ресурсів (освіта, доходи, соціальні зв'язки) у подоланні ситуації.

Четвертий блок – «Ресоціалізація та особистісні трансформації після насильства». Цей блок був орієнтований на виявлення змін у світогляді, стилі життя, пріоритетах та системі підтримки респондентів після пережитого. Досліджувались зміни у ставленні до себе, до близьких, до майбутнього; також було поставлено питання про участь у тренінгах, курсах, програмах реабілітації чи волонтерській діяльності після виходу з ситуації насильства.

До вибірки увійшло 8 респондентів, серед яких 6 жінок та 2 чоловіки віком від 23 до 45 років, що мали досвід перебування у ситуаціях системного сімейного насильства. Більшість із них скористалась допомогою соціальних служб, мобільних бригад або громадських організацій (зокрема ГО «Форпост», ГО «Вільна» та працівники кризового центру при Запорізькому міському центрі соціальних служб).

Аналіз результатів здійснювався в кілька етапів:

1. Повна транскрипція аудіозаписів у текстовий формат;
2. Визначення релевантного контенту, пов'язаного з віктимологічною характеристикою;
3. Смислове кодування фрагментів тексту;
4. Узагальнення тематичних блоків у категорії (тип насильства, механізми реагування, наслідки, ресурси, бар'єри тощо).

Такий підхід забезпечив якісну базу для подальшого узагальнення отриманих результатів та формування висновків щодо типових ознак

віктимності, динаміки звернень по допомогу, бар’єрів і соціально-психологічного портрету постраждалих від домашнього насильства.

3.2. Результати емпіричного дослідження віктимологічної характеристики сімейно-побутової злочинності

У процесі аналізу глибинних інтерв’ю з експертами, які безпосередньо працюють із жертвами сімейно-побутового насильства (працівниками соціальних служб, спеціалізованих притулків, правоохоронних органів), було виявлено низку стійких віктимологічних ознак та факторів, що сприяють виникненню та повторенню домашнього насильства.

Зі слів експертів, більшість клієнток притулків та отримувачів соціальних послуг перебували у ситуації насильства протягом тривалого періоду – від кількох місяців до кількох років. Працівниця притулку Катерина М. зазначила: «У переважній більшості випадків, із якими я працювала, мала місце комбінація різних форм насильства: психологічного, фізичного, іноді економічного. Особливо часто перші прояви починалися з психологічного тиску, приниження, ізоляції, заборон, а вже потім ескалували у фізичну агресію».

За спостереженнями експертів, характерною особливістю є й те, що значна частина постраждалих не одразу ідентифікує себе як жертву. Так, соціальний працівник Володимир С. зауважує: «Багато жінок довго не розуміють, що стосовно них чиниться насильство, через емоційну прив’язаність, страх осуду або навіть втрати житла. Є ті, хто роками вважає напругу в родині «нормою».

За словами фахівців, латентність проблеми зумовлена не лише особистісними причинами (емоційна залежність, сором, звичка жити в напрузі), а й системними бар’єрами: стигматизацією, недостатнім доступом до допомоги, недовірою до правоохоронних органів. Працівниця мобільної бригади соціально-психологічної допомоги зазначила: «Майже половина тих, хто звертався, до цього не мали досвіду отримання офіційної допомоги. Лише окремі дізнавалися про підтримку завдяки громадським організаціям чи втручанню поліції після тяжкого епізоду».

Експерти підкреслюють важливість не лише юридичного, а й психологічного супроводу для подолання наслідків насильства. Катерина М. акцентує: «Більшість жінок, які змогли вийти з ситуації насильства, демонструють поступове зростання особистісної впевненості, змінюють коло спілкування, долучаються до програм підтримки. Водночас частина залишається емоційно вразливою навіть після припинення насильства й потребує тривалої психологічної реабілітації».

Наступний блок інтерв'ю був присвячений аналізу того, як експерти оцінюють усвідомлення жертвами своєї ситуації та їхні реакції на сімейно--побутове насильство. Фахівці, які працюють у сфері кризової підтримки, зазначають, що більшість постраждалих довгий час схильні сприймати прояви насильства не як злочин, а як «побутові конфлікти» чи «звичайні труднощі сімейного життя». Практичний психолог Олена К., що багато років працює з стереотипами, які закладені ще в батьківських родинах, або взагалі не розуміють, де закінчується побутова сварка і починається насильство».

На думку співробітника мобільної бригади соціально-психологічної допомоги Максима П., чітке усвідомлення факту насильства зазвичай з'являється лише після того, як ситуація стає критичною або до втручання залучаються сторонні – сусіди, поліція чи родичі. «Відсутність базових знань про свої права, страх осуду та брак правової грамотності призводять до того, що навіть очевидні випадки довго не ідентифікуються як насильство», – констатує експерт.

Щодо поведінки жертв у ситуації насильства, соціальна працівниця Юлія С. відзначає: «Переважна частина постраждалих залишається пасивною, мовчить про проблему, виправдовує дії кривдника. Зазвичай це пов'язано зі страхом посилення агресії, емоційною залежністю чи відсутністю економічної самостійності». Разом з тим, співробітниця громадської організації «Вільна» Наталія В. звертає увагу на те, що окремі жертви наважуються на активні дії лише після довгого періоду страждань – у таких випадках спостерігаються звернення до поліції, втеча з дому або участь у програмах підтримки.

Досвід роботи з дітьми у кризових сім’ях також дає експертам підстави стверджувати, що навіть найменші члени родини дуже чутливо реагують на атмосферу насильства. Практичний психолог Марія І. зазначає: «Ми регулярно бачимо, що діти в подібних родинах стають тривожними, замикаються у собі, уникають спілкування, або, навпаки, відтворюють агресивну поведінку у грі чи у стосунках з однолітками». Фахівці наголошують, що батьки не завжди визнають цей вплив, хоча об’єктивно негативні наслідки для дітей очевидні.

Щодо впливу насильства на стосунки у подружжі, більшість експертів єдині у думці: в таких сім’ях поступово втрачається довіра, поглиблюється емоційне відчуження, виникають ревнощі, зникає діалог, а нерідко стосунки повністю руйнуються. Як зазначає консультант центру соціальної підтримки сімей Віталій Л., навіть після припинення насильства повернути стосунки до стану довіри й партнерства майже неможливо – психологічна травма часто лишається глибокою і невиліковною.

Останній блок інтерв’ю стосувався стратегій і тактик подолання ситуацій сімейно-побутового насильства, з особливим акцентом на тих моделях поведінки, які, за спостереженнями експертів, є найбільш типовими для постраждалих. Зі слів консультантки кризового центру Анни Д., більшість жертв не схильні до «жорсткої конфронтації» з агресором: «Ми часто бачимо, що клієнтки обирають стратегії уникнення — або намагаються дистанціюватися, залишаючи дім на певний час, або зберігають мовчання, чекаючи, коли кривдник заспокоїться». Працівник патрульної поліції Ігор П. підтверджує: «Звернення до зовнішньої допомоги, як-от поліція чи кризові центри, відбувається здебільшого у крайніх випадках, коли інші способи не дали результату, а ризик для життя чи здоров’я стає очевидним».

За словами фахівчині соціальної служби для сім’ї, дітей та молоді Світлани Г., вибір «уникати ескалації» пояснюється не лише прагненням до спокою, а й глибоким страхом за себе й дитину: «Для багатьох поразка в конфлікті — не приниження, а спосіб зберегти тишу та безпеку. Такі жінки прямо говорять: “Краще програти, але залишитись живою”». Експерти наголошують, що модель

«виграш через втечу» чи тимчасове дистанціювання стає звичною, навіть якщо не веде до вирішення проблеми в цілому.

Щодо ідеальних стратегій виходу з конфлікту, спеціалістка громадської організації «Форпост» Ірина Ч. зазначає: «Коли запитуєш клієнток, як вони уявляють найкращий спосіб вирішення конфлікту, більшість обирає співробітництво – діалог, медіацію, залучення психолога або третьої сторони. Але на практиці ці стратегії реалізуються рідко, тому що заважає страх, брак підтримки, низька віра у зміни».

Важливим аспектом, на якому акцентують усі опитані експерти, є вкрай низький рівень поінформованості жертв про свої права та можливості захисту. Працівник мобільної бригади Сергій В. підкреслює: «Лише одиниці серед клієнток одразу називають поліцію чи соцслужбу як реальну опору, більшість не знає про кризові центри або не вірить у їхню ефективність». Експерти бачать у цьому системну проблему: страх перед реакцією кривдника, недовіра до інституцій, нестача інформації створюють замкнене коло латентності та безсилля.

Підсумовуючи результати експертних інтерв’ю, можна зробити кілька узагальнень. По-перше, як свідчить досвід фахівців, конфлікти є постійною частиною життя кризових сімей, проте більшість постраждалих не усвідомлює, коли побутова суперечка переростає в системне насильство. По-друге, характер таких конфліктів емоційно напружений, але короткотривалий і повторюваний, що свідчить про їхню циклічність і латентність. Найпоширенішими тригерами експерти називають контроль, ревнощі, побутові обов’язки та нестачу коштів.

У блоці, присвяченому реакціям на конфліктні ситуації в сім’ях, експерти відзначають: переважна більшість постраждалих намагається уникати ескалації конфлікту – це проявляється у стратегіях терпіння, ігнорування або дистанціювання. Соціальна працівниця Марія Р. підкреслює: «Замість того, щоб звертатись до офіційних структур, більшість жінок спершу шукають підтримки в родичів або близьких друзів. Офіційна допомога залишається для них крайньою мірою».

За словами дитячого психолога Олександра С., поведінка дітей у сім’ях з насильством часто ігнорується дорослими, або ж дорослі схильні неправильно інтерпретувати тривожні сигнали. «Бувають випадки, коли батьки взагалі не помічають змін у поведінці дитини, що може свідчити про глибоке заперечення самої проблеми в родині», – коментує експерт.

Щодо стратегій реагування, фахівці акцентують на гендерних відмінностях. Працівниця центру кризової підтримки Катерина Д. зазначає: «Жінки найчастіше обирають поступливість і компроміси, причому часто через відчуття страху чи безсилля. Чоловіки, навпаки, мають схильність до домінування у вирішенні конфлікту або взагалі заперечують сам факт проблеми». При цьому, як зазначає експертка ГО «Форпост» Ірина Ж., стратегії співпраці й мирного вирішення конфліктів згадуються рідко, натомість типово для постраждалих є уникнення або тимчасова ізоляція.

Експерти підкреслюють: така поширеність неефективних або травматичних моделей поведінки не лише не вирішує проблему, а й сприяє її хронізації, формуванню стійкого «віктимного становища» та підвищує ризик повторної віктимізації.

Узагальнюючи результати дослідження, фахівці наголошують на складності віктимної позиції постраждалих у ситуаціях сімейно-побутового насильства та на відсутності сталих, безпечних механізмів виходу з подібних ситуацій. На думку експертів, для зменшення латентності та запобігання повторній віктимізації необхідно не лише підвищувати рівень обізнаності населення щодо ознак і наслідків насильства, а й розвивати мережу доступних служб підтримки, розширювати інформаційно-просвітницьку діяльність і забезпечувати міжсекторальну взаємодію між правоохоронними органами, соціальними службами, психологами та громадськими організаціями, обов’язково розширити мережу притулків і зробити доступним перебування в них.

Формування культури ненасильницьких відносин, вміння розпізнавати ознаки насильства і ефективно йому протидіяти, за оцінкою залучених експертів,

є ключовими кроками для збереження гідності, безпеки і добробуту сучасних українських родин.

3.3. Рекомендації щодо подолання віктимізації сімейно-побутової злочинності в Україні

Першочерговою умовою ефективного подолання віктимізації у сфері сімейно-побутової злочинності є цілісна та скоординована державна політика. Необхідно забезпечити комплексний підхід за участю всіх дотичних інституцій – від центральних органів влади до місцевого самоврядування та громадських організацій. Україна вже зробила суттєві кроки, запровадивши спеціальне законодавство (з 2018 р. діє Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству») та визначивши основні напрями держполітики у цій сфері: профілактика насильства, належна міжвідомча взаємодія, допомога і захист постраждалих, а також невідворотне покарання кривдників [31]. Для реалізації цих напрямів держава має зміцнити інституційну спроможність відповідних структур та налагодити дієву координацію між ними.

Важливим кроком на інституційному рівні має стати ухвалення стратегічних програм і планів. Необхідно створити або активізувати міжвідомчі координаційні ради на національному та регіональному рівнях, які б забезпечували узгоджені дії суб’єктів запобігання та протидії насильству (соціальні служби, поліція, освіта, охорона здоров’я, центри безоплатної правової допомоги тощо).

Окремим напрямом державної політики має бути розвиток мережі спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб. Розбудова мережі притулків (шелтерів) та кризових центрів. Це життєво необхідна складова захисту жертв і мінімізації їх повторної віктимізації. Так само варто розширювати кількість денних кризових центрів та кімнат кризового реагування – місць, куди жертви можуть звернутися по тимчасовий прихисток і екстрену допомогу.

Необхідно створювати і розширювати діяльність мобільних бригад соціально-психологічної допомоги. Подібні бригади вже довели ефективність,

адже дозволяють оперативно втрутитися у кризову ситуацію і запобігти повторним актам насильства. Але їх поки що замало. Рекомендовано забезпечити їх фінансування з місцевих бюджетів після завершення донорських проектів та збільшити чисельність таких команд, щоб охопити сільські райони.

На загальнодержавному рівні важливо інституціоналізувати принцип «нульової толерантності» до будь-яких проявів насильства. Це має бути закріплено як в офіційних політиках, так і транслюватися керівництвом держави. Показовим є публічний меседж першої леді Олени Зеленської: війна не може бути виправданням, щоб «забувати про невоєнне насильство» чи применшувати його шкоду; навпаки, саме зараз слід особливо допомагати постраждалим, і як суспільство ми більше ніколи не будемо толерантними до насильства у будь-якій формі.

Важливо також забезпечити моніторинг і дослідження проблеми на державному рівні. Регулярний збір і аналіз даних про масштаби сімейно-побутового насильства, ефективність заходів протидії дозволить коригувати політику. В цьому контексті корисною є співпраця з міжнародними організаціями. Наприклад, Рада Європи у 2025 р. запустила в Україні черговий етап проекту COVAW-III, спрямованого на розробку дієвих політик запобігання насильству над жінками й домашньому насильству відповідно до стандартів Стамбульської конвенції [32]. Проект стартував у розпал війни, коли ризики насильства щодо жінок лише зросли, і застосовує комплексний підхід: підтримує удосконалення законодавства, нарощування спроможності органів влади та залучення різних стейкхолдерів, включно з громадськими організаціями. Така співпраця міжнародних та національних інституцій сприяє впровадженню найкращих практик і забезпечує відповідність української політики європейським стандартам.

Удосконалення правової бази та практики правозастосування є ключовим чинником у подоланні віктимізації, адже від цього залежить невідворотність відповідальності кривдників та захищеність жертв. В Україні протягом останніх років здійснено суттєві правові реформи: запроваджено спеціальні склади

злочинів за домашнє насильство (ст. 126[1] КК України, що набрала чинності у 2019 р.) та пов'язані зміни до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів для реалізації норм Стамбульської конвенції. Якщо раніше насильство в сім'ї переважно розглядалося як адміністративний проступок (штрафи тощо), то тепер систематичне домашнє насильство криміналізоване і передбачає серйозні покарання. Це дало змогу суттєво збільшити кількість притягнутих до відповідальності осіб. Для прикладу, у 2019 році за домашнє насильство було засуджено лише 225 осіб, тоді як уже в 2020 році – 921 особу [36]. Треба продовжувати удосконалення нормативно-правової бази. Попри позитивні зрушення, чинне законодавство ще потребує вдосконалення та повнішого врахування міжнародних стандартів. Зокрема, звертається увага на відсутність окремої відповідальності за переслідування (сталкінг), примусовий шлюб, примус до аборту чи стерилізації тощо. Домашнє насильство – це злочин публічного характеру, що часто повторюється і ескалує, тож реагування не повинно залежати від ситуативної волі жертви, яка може перебувати під тиском кривдника.

Діяльність Національної поліції є критичною ланкою у протидії домашній злочинності, адже саме поліція першою отримує повідомлення про насильство та виїжджає на виклики. Ефективна робота поліції має спиратися на належну підготовку кадрів. У навчальні програми для дільничних офіцерів, патрульних та слідчих необхідно інтегрувати спеціалізовані курси з питань домашнього насильства: від юридичних аспектів (норми закону, оформлення матеріалів, видача приписів) до психологічних (спілкування з травмованими жертвами, оцінка ризику повторного насильства, виявлення ознак насильства над дітьми).

Одним із ключових інструментів, якими наділена поліція згідно із законом, є спеціальні термінові та обмежувальні приписи щодо кривдників. Терміновий заборонний припис може бути винесений поліцією на місці події – це негайне зобов'язання кривдника залишити приміщення, заборона наближатися до жертви та інші обмеження строком до 10 діб. Обмежувальний припис – це захід, що застосовується судом на триваліший період (до 6 місяців, з можливим

продовженням). Рекомендація полягає у тому, щоб поліція максимально використовувала повноваження щодо винесення термінових приписів у кожному випадку реальної загрози. Для цього потрібно, щоби кожен патрульний і дільничний був обізнаний з процедурою і не вагався її застосовувати. Статистика свідчить, що кількість винесених приписів зростає, але все ще багато випадків обмежуються профілактичною бесідою. Варто запровадити відомчий контроль: наприклад, якщо на одну адресу поліція виїжджає повторно, а припис не виносився – з'ясувати причини бездіяльності.

Роль органів прокуратури та суду також є визначальною в забезпеченні принципу невідворотності покарання і тим самим – у стримуванні кривдників від нових актів насильства. Прокуратура повинна здійснювати нагляд за повнотою та оперативністю досудового розслідування справ про домашнє насильство, коригувати кваліфікацію у разі помилкового віднесення тяжких випадків до адміністративних проступків, підтримувати державне обвинувачення в суді.

Значна частина факторів віктимізації у сімейно-побутовому середовищі корениться у суспільних нормах, стереотипах та низькій обізнаності населення. Тому профілактика та подолання домашнього насильства неможливі без широких просвітницьких заходів, формування правової культури населення і проведення зваженої гендерної політики.

Освіта і просвіта повинні охоплювати різні цільові аудиторії. На рівні шкільної та вищої освіти слід запровадити програми виховання ненасильницької моделі поведінки, гендерної рівності та навичок мирного розв'язання конфліктів.

Вже зроблено певні кроки: Міністерство освіти і науки у 2018 році видало методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству в закладах освіти. Ці рекомендації, зокрема, зобов'язують школи інформувати учнів про різні форми насильства, вчити розпізнавати їх та реагувати належним чином. Важливо, щоб подібні знання не залишалися лише на папері, а реально інтегрувалися у виховний процес. Наприклад, можна проводити на регулярній основі виховні години чи спеціальні уроки, присвячені темі домашнього насильства, прав дитини, поваги між членами родини. За кордоном існують

успішні програми, коли школярів навчають, як будувати здорові стосунки і куди звернутися по допомогу у разі сімейних проблем. Варто адаптувати та впровадити такі програми в українських школах. Для вчителів і психологів навчальних закладів слід проводити тренінги, щоби вони могли виявляти ознаки насильства у дітей (було воно прямим щодо дитини чи опосередкованим – свідком у родині) та правильно реагувати згідно з процедурою оповіщення соціальних служб і поліції.

Просвітницькі кампанії також необхідні для широкого загалу дорослого населення. Критично важливо донести меседжі, що домашнє насильство – це не «сімейна норма», не провина жертви, а правопорушення, за яке передбачено покарання. Почасти в суспільстві ще живі стереотипи, ніби «б'є – значить любить» чи що скаржитися на чоловіка – соромно. Подолання таких установок вимагає масштабної інформаційної роботи.

Правова просвіта населення – окремий аспект. Багато випадків повторної віктимізації стаються через незнання жертвами своїх прав і доступних засобів захисту. Тому потрібно широко інформувати про існуючі служби допомоги, гарячі лінії, юридичні механізми (такі як отримання обмежувального припису, право на безоплатну правову допомогу тощо). Як позитив, зараз на державних сайтах та в ЗМІ публікуються докладні інструкції для потерпілих: куди звертатися, як зафіксувати побої, як оформити заяву до поліції. Міністерство юстиції спільно з системою безоплатної правової допомоги випускає буклети і пам'ятки для жертв насильства. Кожен канал комунікації повинен доносити: ви не самі, звернення по допомогу – це правильно і безпечно.

Також потрібно врахувати гендерну специфіку: чоловіки-жертви (а таких близько 10– 15% від звернень) особливо неохоче визнають свою проблему, тому кампанії повинні бути чутливими й до них, щоб подолати стигму.

Гендерна політика держави відіграє фундаментальну роль у профілактиці насильства. Адже домашнє насильство тісно пов'язане із гендерною нерівністю, традиційними патріархальними уявленнями про роль жінки і чоловіка в сім'ї. Коли в суспільстві домінують ідеї про абсолютну владу чоловіка в родині,

економічну залежність жінки, толерування «виховного» рукоприкладства – кількість жертв неминуче висока. Навпаки, утвердження принципів рівноправності і взаємоповаги зменшує ґрунт для насильства.

Залучення чоловіків до превентивної роботи є особливо ефективним, адже вони можуть стати агентами змін у своєму оточенні. Вже діють громадські ініціативи, коли колишні кривдники, які пройшли корекційні програми, діляться досвідом усвідомлення провини – такі історії важливі для профілактики.

Для зміцнення гендерної рівності держава має подбати і про соціально-економічні умови, які знижують вразливість потенційних жертв. Йдеться про підтримку жінок у скрутних життєвих обставинах, розвиток системи соціального захисту матерів з дітьми, доступні програми перекваліфікації та працевлаштування для тих, хто опинився без засобів через сімейне насильство. Чим більш економічно незалежною є жінка, тим легше їй залишити кривдника і не стати повторно жертвою. Тому гендерно чутливі економічні програми – це теж частина профілактики віктимізації.

Окремо слід згадати про роботу з громадською думкою та релігійними громадами.

Постраждалі від сімейно-побутових злочинів особи потребують не лише правового захисту, а й фахової психологічної допомоги та реабілітації. Домашнє насильство завдає глибокої травми – фізичної і психічної – тому без подолання психологічних наслідків жертви залишаються у стані хронічної віктимізації, навіть коли безпосередню загрозу усунено. Більш того, невідреагована травма може вести до повторного потрапляння в ситуацію насильства або до перенесення агресії на власних дітей (так звана «трансгенераційна передача» насильницьких моделей).

На місцевому рівні (на рівні територіальних громад) слід розбудовувати систему психологічної підтримки для різних категорій потерпілих. Передусім йдеться про служби кризового втручання – коли допомога надається одразу після випадку насильства. Пріоритетом має стати доступність цих послуг по всій країні, особливо у сільській місцевості та віддалених громадах. Мобільні бригади

соціально-психологічної допомоги, про які згадувалось раніше, відіграють тут значну роль: вони виїжджають на виклики, проводять первинне консультування, за необхідності супроводжують постраждалих до лікарень або притулків.

Наступний рівень – довгострокова психологічна реабілітація. Його забезпечують центри соціально-психологічної допомоги, притулки, громадські організації, а також приватні психологи чи реабілітаційні програми. Довгострокова допомога включає: індивідуальну психотерапію, групову терапію для жертв, підтримку в розвитку навичок самостійного життя, подолання співзалежності тощо. Дуже важливо, щоб такі послуги були фінансово доступними. Тому, рекомендуємо інституалізувати надання психологічної допомоги: наприклад, в кожному центрі соціальних служб повинна бути ставка психолога, який спеціалізується на роботі з травмою насильства.

Також корисно створювати партнерства між державними закладами і волонтерами-психологами, які готові надавати консультації безкоштовно.

Варто використовувати і сучасні технології – зараз запускаються онлайн-платформи психічного здоров’я («Всеукраїнська програма ментального здоров’я «Ти як?» під патронатом першої леді), де можна отримати перевірені техніки самодопомоги чи контакти служб підтримки. Інтеграція тематики домашнього насильства у загальнонаціональну програму ментального здоров’я є вкрай корисною, адже багато українців, травмованих війною, можуть стикатися і з проблемою насильства в сім’ї.

Особливу увагу слід приділити дітям, постраждалим від домашнього насильства. За офіційною статистикою, тисячі дітей в Україні щороку стають жертвами або свідками насильства в сім’ї. Дитина, яка зростає в атмосфері насильства, переживає тяжку психологічну травму – це може проявлятися у формі посттравматичного стресу, депресії, агресивної чи аутоагресивної поведінки, проблем з навчанням тощо. Тому надзвичайно важливо створити систему дитячої психологічної реабілітації. Має запрацювати більше служб, подібних до «зелених кімнат» (дружніх до дитини просторів, де працюють психологи і можна провести опитування дитини-жертви в щадний спосіб) та

центрів, де діти проходять курс відновлення. Наприклад, при центрах соціально-психологічної реабілітації дітей слід забезпечити програми, спрямовані саме на подолання наслідків домашнього насильства. Це може включати арт-терапію, ігрову терапію, роботу з сім'єю, якщо це доцільно. Діти мають отримати навички безпечної поведінки, розуміння, що сталося – аби не виникло відчуття провини за насильство, яке часто характерне для малечі. Телефон довіри для дітей також повинен активно рекламуватися, щоб діти знали, куди дзвонити у разі біди.

Ще одна вразлива категорія – це жертви з числа ветеранів війни та членів їхніх сімей. На перший погляд, може здатися, що ветерани радше є кривдниками, ніж жертвами, проте насправді ситуації бувають різні. По-перше, сам ветеран може стати жертвою домашнього насильства – наприклад, через свою психологічну нестабільність після фронту він може опинитися в конфліктах із родичами, де йому бракує навичок контролю, і реакція близьких може теж бути агресивною. По-друге, ветеран як кривдник фактично теж потребує психологічної допомоги, тому що часто його агресія обумовлена травматичним досвідом (в цьому сенсі він «жертва війни»). Тому підхід має бути комплексним: і допомогти реінтегруватися ветерану, і захистити його сім'ю.

На практиці це реалізується через створення спеціалізованих програм роботи з сім'ями ветеранів. В Україні вже є перші кроки і треба й надалі продовжувати цю роботу. Рекомендація – масштабувати програми підтримки ветеранів: забезпечити кожну громаду, де проживає значна кількість учасників бойових дій, фахівцями (психологами, соціальними працівниками), які зможуть проводити з ними регулярні консультації, групи підтримки для ветеранів і членів сімей. В ідеалі ще до демобілізації військових варто готувати до повернення: проводити тренінги з управління гнівом, стрес-менеджменту, інформувати про ризики домашніх конфліктів.

Особливі підходи потрібні і до інших вразливих категорій жертв: осіб з інвалідністю, літніх людей, осіб, що пережили сексуальне насильство. В кожному такому випадку психологи мають враховувати специфіку травми. Наприклад, для людей з інвалідністю слід забезпечити доступність реабілітаційних послуг

(фізичну і комунікаційну), можливо, залучати фахівців з жестової мови або сурдоперекладачів, якщо йдеться про осіб із порушеннями слуху. Для жертв сексуального насильства – надавати терапію, спрямовану на подолання почуття сорому, відрази до себе, посттравматичних симптомів. Ширше залучати і підтримувати НУО, які спеціалізуються на допомозі таким категоріям, через гранти, соціальне замовлення послуг.

Не можна залишити без уваги і медичну допомогу жертвам. Психічна реабілітація тісно пов'язана з фізичною. Тому в рамках системи охорони здоров'я потрібно розвивати службу психічного здоров'я: щоб сімейні лікарі, травматологи, гінекологи були навчені виявляти ознаки насильства і перенаправляти до психологів чи психотерапевтів. Як зауважувала Уповноважена з прав людини, в Україні досі неналежна взаємодія між соціальними службами та закладами охорони здоров'я у питанні допомоги жертвам. Треба налагодити цю співпрацю: щоб постраждала особа, звернувшись у лікарню з травмою, автоматично отримала інформацію про психологічну допомогу і юридичні кроки.

Також всім жертвам сексуального насильства мають бути забезпечені необхідні медичні послуги (екстрена контрацепція, профілактика ВІЛ, ІПСШ, огляд судмедексперта) безкоштовно і конфіденційно.

Розглядаючи питання подолання віктимізації, не можна оминути увагою і роботу з самим агресором (кривдником). Модель реагування, орієнтована лише на покарання, є необхідною, але недостатньою: важливо добиватися зміни насильницької поведінки кривдника, аби запобігти новим жертвам у майбутньому. Реалізація корекційних програм для осіб, які вчинили домашнє насильство, в Україні тільки набирає обертів. Законодавство (ст. 11 Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству») передбачає, що проходження таких програм може бути добровільним або обов'язковим (призначається судом). Рекомендовано розбудувати інфраструктуру виконання програм для кривдників. Передусім, у кожному регіоні мають діяти спеціально навчені психологи/соціальні працівники, які можуть проводити групові чи індивідуальні

заняття з кривдниками. Важливо забезпечити фінансування цих заходів – наприклад, за рахунок коштів місцевих бюджетів або пробації. Другий аспект – методичне наповнення програм.

Програми ресоціалізації мають включати такі компоненти: усвідомлення відповідальності (кривдник перестає заперечувати або перекладати вину на жертву, визнає факт насильства і його неправомірність); розвиток навичок самоконтролю і спілкування (як реагувати на конфлікт без насильства, як виражати емоції екологічно); формування емпатії (розуміння почуттів та страждань жертви); корекція установок (викорінення переконань типу «чоловік головний – йому все можна» або «дівчину треба виховувати силою»).

Гарячі лінії – один з найстаріших та найефективніших засобів підтримки жертв у кризових ситуаціях. Телефонний дзвінок часто є першим кроком, який може зробити людина, що страждає від насильства, особливо коли вона ізольована і не має де більше шукати допомоги. Рекомендація – забезпечити стале фінансування та високу якість роботи гарячих ліній, постійно навчати персонал. Варто продовжити інформаційну кампанію: щоб кожна потенційна жертва знала ці номери напам’ять. Особливо це стосується віддалених громад і вразливих груп (наприклад, людей похилого віку). Також треба гарантувати доступність: наприклад, для осіб з порушеннями слуху мають бути альтернативи телефону – наприклад, чат або SMS на той же короткий номер.

Онлайн-звернення до державних органів про випадки домашнього насильства – відносно нова, але дуже важлива опція. Вона особливо корисна в ситуаціях, коли жертва не може безпечно зателефонувати (кривдник поруч і контролює дзвінки) або соромиться говорити вголос про проблему. Рекомендується розвивати цей напрям: спростити інтерфейс, забезпечити можливість прикріплювати докази (фото травм, аудіо погроз), додати функцію онлайн-чату з консультантом. Також слід популяризувати сервіс, бо поки що не всі обізнані про його наявність. Окремо варто згадати про чат-боти: МВС України запустило в месенджері Telegram чат-бот @police_helpbot, який надає інструкції та контакти служб допомоги у випадках домашнього насильства. Є також чат-бот

#ДійПротиНасильства, інтегрований з освітнім серіалом на платформі «Дія», який підказує шляхи звернення до поліції та алгоритми дій.

Ще одним інноваційним інструментом можуть стати застосунки для екстреного виклику допомоги. При натисканні сигнал тривоги йде прямо до поліції із автоматичною геолокацією постраждалої. Такий формат надзвичайно важливий, коли жертва фізично не може зателефонувати (наприклад, під контролем кривдника). Рекомендація – масштабувати використання мобільних застосунків: забезпечити їх сумісність з усіма популярними платформами, інтеграцію з системою 102, постійно відслідковувати відгуки користувачок для покращення функцій. Потрібно інформувати цільову аудиторію (жінок у групі ризику) про можливість встановити такий додаток. Звісно, це слід робити обережно, через канали, які не відстежує кривдник – наприклад, при відвідуванні лікаря, через соціальних працівників, що спілкуються з сім'єю, або через соціальну рекламу із натяком (як це робилося в інших країнах: плакати в жіночих туалетах, приховані повідомлення тощо).

Крім екстреної допомоги, цифрові технології можуть сприяти і профілактиці віктимізації. Наприклад, існують додатки або онлайн-щоденники, що допомагають жертвам фіксувати факти насильства (фото синців, записи образ), які згодом можуть бути доказами в суді.

Ризик, пов'язаний із цифровізацією, – кібербезпека та конфіденційність. Кривдники нерідко контролюють телефони і комп'ютери жертв, тому всі цифрові сервіси мають бути максимально захищеними. Розробники українського SOS-додатку правильно зробили, замаскувавши його зовнішній інтерфейс. Потрібно навчати жертв елементарних правил: чистити історію браузера після пошуку допомоги, встановлювати паролі на свої пристрої, не зберігати компрометуючих листувань відкрито. Ці поради мають поширювати самі ж цифрові ресурси (багато сайтів про насильство містять інструкції з безпечного користування, і це правильно).

Треба звернути увагу, що війна спричинила різке збільшення масштабів проблеми. Вона збільшила фактори стресу: розлуку сімей (чоловіки на фронті,

жінки самі ведуть господарство в евакуації), втрату домівки, зниження доходів, постійну тривогу за життя – усе це підвищує напруження у родинах. Крім того, значна частка кривдників тепер – це ветерани або військовослужбовці. Це безпрецедентна ситуація, продиктована тим, що сотні тисяч чоловіків пройшли через бойові дії і частина з них повертається з ПТСР чи іншими психологічними травмами, які можуть виливатися в агресію в сім'ї. Водночас соціум ставиться до військових з величезною повагою як до героїв, і це породжує додатковий бар'єр для жінок-жертв: вони відчувають, що «не мають права скаржитися, поки йде війна». Багато хто соромиться чи боїться осуду: як можна звинувачувати захисника України? Цей феномен підтверджується свідченнями фахівців: жінки вибачаються, що звертаються, мовляв «мої проблеми ніщо порівняно з війною». Але замовчування лише погіршує ситуацію, адже травми поглиблюються.

З огляду на це, перше завдання адаптації – це публічний сигнал, що домашнє насильство є неприпустимим навіть під час війни і щодо будь-кого, включно з військовими.

Було б доцільно, щоб Міністерство оборони та Міністерство у справах ветеранів розробили спільну комунікаційну кампанію на кшталт: «Вдома ти не командир – вдома ти чоловік/батько, якому не личить кривдити». Також всередині армії варто проводити виховні бесіди про неприпустимість домашнього насильства, роз'яснювати бійцям, які повертаються у відпустки, що за такі дії загрожує відповідальність. Невідворотність покарання для військових кривдників – принципово важлива. Жодна бойова заслуга не має служити індульгенцією. Тож, важливим є врахування воєнного контексту і в законодавчих документах. Наприклад, при оновленні державної соціальної програми протидії насильству слід додати розділ про дії в особливий період. Можливо, варто створити окрему міжвідомчу робочу групу з проблем домашнього насильства у ветеранів, яка напрацює спеціалізовані рекомендації для Мінветеранів, Міноборони, МВС, МОЗ. До цієї групи залучити психологів, представників ветеранських громадських організацій, самих ветеранів і ветеранок.

Нарешті, післявоєнний період – це час можливостей для переосмислення і відбудови системи протидії насильству. Світова спільнота, ймовірно, надаватиме Україні фінансову і експертну допомогу у повоєнній відбудові, і сюди мають бути включені й проекти з розвитку служб для жертв насильства, навчання кадрів, інформаційні кампанії. Варто буде провести широкі соціологічні дослідження про вплив війни на сімейні стосунки, щоб на основі даних коригувати політики. Також можна перейняти досвід інших постконфліктних країн: наприклад, у Балканських державах після воєн 1990-х імплементували програми роботи з ветеранами, які виявилися ефективними тільки частково (через «запізнілість» – заходи почалися, коли багато родин вже розпалися через насильство). Україні потрібно врахувати їхні помилки і діяти на випередження.

Запропоновані заходи спрямовані на те, щоб мінімізувати додаткову віктимізацію, спровоковану війною, і не допустити, щоб від рук тих, хто захищав країну, продовжували страждати найрідніші люди. Як слушно зауважив експерт UNFPA, ми не повинні повторити помилки інших конфліктних суспільств, які запізно визнали цю проблему – діяти треба вже зараз. Українське суспільство, переживши жахи війни, навпаки, має вийти з неї з нульовою толерантністю до будь-якого насильства, як воєнного, так і домашнього.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання дипломної роботи, присвяченої віктимологічній характеристиці сімейно-побутової злочинності, з урахуванням умов воєнного стану в Україні, було досягнуто поставленої мети та вирішено комплекс завдань, що дозволило сформувати низку змістовних академічних висновків.

1. У межах першого розділу проведено аналіз стану наукової розробленості проблеми віктимізації в сімейно-побутовій сфері. Було встановлено, що питання віктимології, зокрема в контексті домашнього насильства, активно вивчалися зарубіжними та українськими науковцями, однак збройна агресія РФ проти України актуалізувала потребу в оновленому комплексному дослідженні, яке враховуватиме нові категорії жертв, зокрема внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, жінок, що постраждали під час окупації тощо. Встановлено, що існує потреба у міждисциплінарному підході до дослідження, який поєднує кримінологічні, соціологічні, психологічні та правові аспекти.

2. Проведений термінологічно-категоріальний аналіз дозволив уточнити сутність і зміст таких понять, як «віктимологія», «віктимологічна характеристика» та «сімейно-побутова злочинність». Визначено, що сімейно-побутова злочинність охоплює не лише фізичне насильство, а й економічне, психологічне, сексуальне, і має як кримінально-правові, так і соціально-культурні виміри. Віктимологічна характеристика в цьому контексті охоплює сукупність ознак особи-жертви, обставини її віктимізації, взаємодію з кривдником, а також типові сценарії поведінки уразливих груп.

3. Визначено основні підходи та методи дослідження віктимологічної проблематики, зокрема вивчення статистичних джерел, контент-аналіз правозастосовної практики, соціологічне опитування, експертне інтерв'ю та кейс-метод. Акцент зроблено на важливості використання змішаних методів дослідження (quantitative and qualitative), що дає змогу враховувати як кількісні, так і якісні аспекти віктимізації.

4. У другому розділі досліджено сучасний стан сімейно-побутової злочинності в Україні. Встановлено, що за останні роки спостерігається зростання кількості зареєстрованих випадків домашнього насильства, що частково пояснюється покращенням системи реєстрації, однак значна кількість випадків залишається латентною. Домашнє насильство залишається гендерно забарвленим: переважна більшість жертв — жінки та діти.

5. Особливу увагу приділено вивченню специфіки віктимізації у воєнний період. Доведено, що воєнний стан створює додаткові фактори ризику: посттравматичний синдром у військовослужбовців, економічна нестабільність, ізоляція та порушення функціонування соціальних інституцій призводять до ескалації насильства в родинах. Виявлено нові категорії жертв: жінки, які повернулися з окупації, діти, що втратили батьків, ветерани бойових дій, які одночасно можуть бути і жертвами, і кривдниками.

6. У прикладній частині дослідження було обґрунтовано використання змішаного методу, що поєднує аналіз офіційної статистики, контент-аналіз судової практики, а також опитування фахівців (психологів, правозахисників, працівників поліції). Це дало змогу отримати об’єктивну та верифіковану картину стану віктимізації в Україні.

7. Аналіз результатів прикладного дослідження показав високий рівень недовіри жертв до правоохоронних органів, значну латентність проблеми, а також неготовність багатьох інституцій до ефективного реагування на випадки насильства. Водночас виявлено позитивні зрушення: зростання ролі громадських організацій, запуск онлайн-сервісів повідомлення про насильство, посилення просвітницької діяльності.

8. Розроблено рекомендації щодо подолання віктимізації в сімейно-побутовій сфері. Запропоновано модель цілісної віктимологічної профілактики, яка включає формування міждисциплінарних груп швидкого реагування, розвиток системи притулків, впровадження реабілітаційних програм, а також систематичну роботу з кривдниками.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Адміністративна діяльність поліції: підручник / за заг. ред. В.В. Середи. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 776 с.

2. Актуальні проблеми сімейного насильства: монографія / за заг. ред. проф. Т. О. Перцевої та проф. В. В. Огоренко. Дніпро, 2021. 188 с.

3. Баран А.В. Домашнє насильство: історичні аспекти. *Європейські перспективи.* 2021. № 4. С.138-141.

4. Барчук І.В. Віктимність як структурний елемент механізму злочинів, котрі вчиняються стосовно жінок. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2012. №2. С.168-178.

5. Бутуріна О. М. Віктимологія як проблема психологічного аналізу. URL: https://social-science.uu.edu.ua/article/195 (дата звернення: 17.05.2025).

6. Берднік І. В., Беребенець К.А., Особливості віктимності неповнолітніх та шляхи запобігання їй. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2021. №3. С.157-162.

7. Берднік І. В., Пузирьов М. С. Віктимологічна профілактика домашнього насильства. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра.* 2022. № 2 (12). С.7-20.

8. Відповідальність за «Домашнє насильство» (ст.126-1 КК України): судова практика. URL: https://jurfem.com.ua/vidpovidalnist-za-domashnye-nasylstvo-st-126-1-sudova-praktyka/ (дата звернення: 20.04.2025).

9. Війна не скасовує потребу протидіяти домашньому насильству**.** URL: https://la-strada.org.ua/articles/vijna-ne-skasovuye-potrebu-protydiyaty-domashnomu-nasylstvu.html (дата звернення: 19.04.2025).

10. В Україні діє понад тисяча спеціалізованих служб для протидії насильству. URL: https://www.msp.gov.ua/press-center/news/v-ukrayini-diye-ponad-tysyacha-spetsializovanykh-sluzhb-dlya-protydiyi-nasylstvu (дата звернення: 19.04.2025).

11. Галай А. О., Гречанюк С. К., Шамрук Н. Б. Взаємодія суб'єктів протидії насильству в сім'ї : монографія. Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2013. 174 с

12. Джужа О.М. Місце віктимологічного вчення у кримінологічній науці. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2011. № 2.С. 3-10.

13. Джужа О. М., Моісеєв Є. М. Кримінологічна віктимологія: навч. посіб. Київ : Атіка, 2006. 352 с.

14. Джужа О.М., Моісеєв Є.М. Проблема потерпілого від злочину (кримінологічний та психологічний аспект) : Навч. посіб. Київ : Укр. акад. внутр. справ, 1994. 51 с.

15. Домашнє насильство у 2023: дані та тенденції. URL: https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2024/04/домашнє-насильство-2023-дані-та-тенденції.pdf (дата звернення: 28.04.2025).

16. Запобігання домашньому насильству в Україні : монографія / Дмитро Михайлович Тичина ; Нац. акад. внутрішніх справ. Київ : Вид-во Людмила, 2023. 611 с .

17. Кваліфікація та основи методики розслідування домашнього насильства: навчальний посібник / С. Романцова, Н. Устрицька, І. Гловюк та ін.; за ред. І. Гловюк, Н. Лащук, С. Романцової. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 404 с.

18. Косенко С. С. Віктимологічна профілактика статевих злочинів щодо неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2004. 213 с.

19. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III (зі змінами станом на 2018 рік). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 23.04.2025).

20. Кримінально-правова оцінка використання захисних засобів, що вражають автономно: монографія / ред. Н. Р. Лащук. Львів : Видавництво «БОНА», 2018. 254 с.

21. Кримінологія: Навч. посіб. / Упоряд.: О.М. Джужа, В. В. Василевич, Ю.Ф. Іва2нов та ін.; За заг. ред. О.М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. 200 с.

22. Курило В.І., Михайлов О.Є., Яра О.С. Кримінологія: Загальна частина. Курс лекцій. Київ : Кондар, 2006. С. 175.

23. Мірошниченко А.В. Насильство в сім'ї. Правова освіта. Сайт Головного управління юстиції у Кіровоградській області. URL: http://pravovaosvita.ucoz.ua/publ/nasilstvo_v_sim_39_ji/1-1-0-13 (дата звернення: 05.05.2025).

24. Набієв В.П. Віктимологічні заходи запобігання домашньому насильству. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024.№2. С.579-582.

25. Огляд гуманітарної ситуації №35, січень - грудень 2023. URL: https://www.unicef.org/ukraine/node/10031 (дата звернення: 19.04.2025).

26. Опульський В.Б. Віктимологічна профілактика насильницької злочинності. *Трипільська цивілізація.* 2012. № 8 (11). С.71-74.

27. ООН: 6,7 мільйона жінок в Україні потребують гуманітарної допомоги. URL: https://www.holosameryky.com/a/henderni-prava-zhinky-ukrajina-vijna/7980854.html (дата звернення: 19.04.2025).

28. Панасюк В. В., Поняття систематичності при кваліфікації домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого вікую URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e9e565fa-8904-4154-93fc-3153cde3d140/content (дата звернення: 17.03.2025).

29. Панасюк В. Чинники домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку, як вияв девіантної поведінки. *Юридична психологія.* 2024. № 1 (34). С. 126–133.

30. Порушення сну у військових після повернення додому. URL: https://vartozhyty.com.ua/blog/porushennia-snu-u-vijskovykh-pislia-povernennia-dodomu-shcho-robyty (дата звернення: 30.04.2025).

31. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19 (дата звернення: 25.04.2025).

32. Проєкт Ради Європи «Боротьба з насильством стосовно жінок в Україні – Етап III» (COVAW-III). URL: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/combating-violence-against-women-in-ukraine-phase-iii-covaw-iii- (дата звернення: 30.04.2025).

33. Стасюк Н. А. Кримінологічна характеристика домашнього насильства: дис. … д-ра філософ. 081. Київ. 2022. 173 с.

34. Тіточка Т. І. Зародження наукової думки про ювенальну віктимність. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2021. № 68. С. 225-229.

35. Тичина Д. М. Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади запобігання домашньому насильству в Україні: дис… докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2024. 632 с.

36. У 2020 році в Україні за домашнє насильство засудили 921 людину – Державна судова адміністрація. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukraina-domashye-nasylstvo-zasudzheni/31152269.html (дата звернення: 30.04.2025).

37. Філоненко Г.М. Кримінологічне визначення терміна «сімейно-побутова сфера». *Європейські перспективи.* 2014. № 8. С.113-117.

38. Христич І. О. Латентна віктимізація жертв крадіжок в Україні. *Журнал східноєвропейського права.* 2015. № 20. С. 127-133.

39. Яра О.С., Стасюк Н. А., Проблемні питання здійснення кримінального провадження щодо домашнього насильства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2021. №63. С.271-283.

40. Walker, L. The Battered Woman Syndrome. New York : Springer, 2017. URL: https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=3435102 (дата звернення: 19.03.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Програма соціологічного дослідження на тему: «*Віктимологічна характеристика сімейно-побутової злочинності*»

І. Методологічна частина

***Обґрунтування проблеми дослідження*:**

Сімейно-побутова злочинність – одна з найбільш розповсюджених форм насильницької поведінки, що здійснюється у приватному просторі. Вона є складним соціально-правовим явищем, яке супроводжується глибокими психологічними та соціальними наслідками як для жертв, так і для суспільства загалом. Незважаючи на активізацію законодавчих і соціальних механізмів протидії, кількість зареєстрованих випадків домашнього насильства залишається значною, а латентність – високою. Особливу роль у розумінні механізмів виникнення таких злочинів відіграє віктимологічний підхід, що акцентує увагу на характеристиках, поведінці та соціальному становищі потерпілих. Дослідження віктимологічного профілю жертв дозволяє не лише глибше осмислити причинно-наслідкові зв’язки домашнього насильства, а й ефективніше будувати превентивні моделі захисту.

Проблемна ситуація:

Існує недостатній рівень науково обґрунтованої інформації щодо особистісних, соціальних і поведінкових характеристик жертв сімейно-побутових злочинів, що ускладнює профілактику таких явищ і ефективну допомогу потерпілим.

Об’єкт дослідження – процес віктимізації у сфері сімейно-побутової злочинності.

Предмет дослідження – віктимологічні характеристики осіб, які стали жертвами сімейно-побутової злочинності.

Мета дослідження – виявити основні ознаки та чинники віктимності потерпілих від сімейно-побутових злочинів і розробити практичні рекомендації щодо запобігання віктимізації в цій сфері.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати рівень наукової розробленості проблеми віктимологічного аналізу сімейно-побутової злочинності.
2. Уточнити терміни «віктимологія», «віктимологічна характеристика», «сімейно-побутова злочинність» у контексті сучасної соціогуманітарної науки.
3. Дослідити основні методи і підходи до вивчення віктимологічного аспекту сімейно-побутової злочинності.
4. Визначити основні соціально-демографічні характеристики жертв таких злочинів.
5. Виявити зв'язок між рівнем психологічного благополуччя, тривожністю, стресом та віктимною поведінкою.
6. Проаналізувати практики реагування на домашнє насильство та запропонувати шляхи покращення захисту потенційних жертв.

Очікувана практична цінність:

Результати дослідження можуть бути використані:

- у діяльності державних і недержавних структур, які працюють у сфері протидії домашньому насильству;
- при розробці програм віктимологічної профілактики;
- у підготовці соціальних працівників, психологів, правоохоронців;
- в інформаційно-просвітницьких кампаніях для підвищення обізнаності населення.

Системний аналіз об’єкта і предмета дослідження.

Інтерпретація основних понять дослідження

1. **Віктимологія** – міждисциплінарна наука, що вивчає особу жертви злочину, її роль у криміногенній ситуації, чинники віктимної поведінки та шляхи запобігання віктимізації. Вона є складовою частиною кримінологічного знання й тісно пов’язана з психологією, соціологією, правознавством.
2. **Віктимологічна характеристика** – сукупність соціальних, психологічних, демографічних та поведінкових ознак особи, яка

постраждала від злочину, що дозволяє визначити ступінь її віктимності, виявити ризики повторної віктимізації та розробити превентивні заходи.

3. **Сімейно-побутова злочинність** – це сукупність правопорушень, що вчиняються у межах родинних або побутових відносин (між подружжям, батьками та дітьми, співмешканцями), часто в умовах спільного проживання, та пов’язані з проявами фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства.
4. **Потерпілий (жертва)** – особа, яка зазнала фізичної, психологічної чи іншої шкоди внаслідок злочину, незалежно від її поведінки чи особистих характеристик, хоча ці чинники можуть бути важливими для аналізу віктимізації.
5. **Віктимізація** – процес або сукупність обставин, унаслідок яких особа стає жертвою злочину, що може бути зумовлено як зовнішніми факторами (соціальне середовище, сімейний стан), так і внутрішніми (поведінкові реакції, емоційна нестабільність, низький рівень правової обізнаності).
6. **Воєнно-побутова віктимізація** – специфічна форма домашнього насильства, що загострюється в умовах воєнного стану, включаючи випадки насильства, пов’язаного з посттравматичними розладами, соціальною нестабільністю, економічним тиском, втратою близьких або житла.

Віктимологічна характеристика сімейно-побутової злочинності

- 1. Теоретичні засади дослідження
  - 1.1. Стан наукової розробленості проблеми
    - Аналіз праць вітчизняних учених
    - Зарубіжні підходи до вивчення віктимології
  - 1.2. Понятійно-категоріальний апарат
    - Визначення поняття «віктимологія»
    - Поняття «сімейно-побутова злочинність»
    - Визначення «віктимологічна характеристика»
  - 1.3. Методологія дослідження
    - Методи збору інформації
      - Соціологічне опитування
      - Інтерв’ювання
    - Методи аналізу
      - Контент-аналіз
      - Порівняльно-правовий метод
    - Методологічні принципи
      - Системний підхід
      - Комплексність
- 2. Феноменологія сімейно-побутової злочинності

- 2.1. Поточний стан
  - Офіційна статистика
  - Латентні прояви
  - Динаміка правопорушень
- 2.2. Вплив воєнного стану
  - Психоемоційні чинники
  - Соціально-економічна нестабільність
  - Зростання напруги в сім'ях
  - Нові групи ризику (ветерани, ВПО, діти)
- 3. Жертви як елемент аналізу
  - 3.1. Типові риси жертв
    - Стать
    - Вік
    - Соціальний статус
    - Стан залежності
  - 3.2. Моделі віктимної поведінки
    - Активна (провокативна)
    - Пасивна (толерантна до насильства)
  - 3.3. Наслідки віктимізації
    - Психологічні травми
    - Соціальна дезадаптація
    - Ризик повторної віктимізації
- 4. Прикладний аспект дослідження
  - 4.1. Програма емпіричного дослідження
    - Мета і завдання
    - Вибірка
    - Інструментарій (анкета, інтерв'ю)
  - 4.2. Основні результати
    - Рівень тривожності та стресу
    - Психоемоційний стан жертв
    - Ставлення до насильства
  - 4.3. Рекомендації
    - Віктимологічна профілактика
      - Центри підтримки
      - Освітні програми
    - Законодавчі ініціативи
      - Розширення обмежувальних приписів
      - Нові інструменти захисту
    - Міждисциплінарні команди реагування
- 5. Соціальна значущість теми
  - Профілактика міжгенераційного насильства
  - Зміцнення інституту сім'ї
  - Підвищення ефективності захисної політики

ІІ. Методична частина

Обґрунтування вибіркової сукупності.

Для реалізації цілей дослідження було сформовано вибірку, яка включає осіб віком від 20 до 50 років, що є жертвами або потенційно уразливими до сімейно-побутового насильства. Вибірка охоплює як жінок, так і чоловіків, що перебували або перебувають у шлюбних чи партнерських стосунках, проживають спільно з родиною в умовах мирного часу або під час воєнного стану, зокрема внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій, одиноких батьків тощо. Такий підхід дозволяє охопити різноманітні групи ризику, виявити

типові моделі віктимної поведінки та зібрати емпіричні дані для побудови повноцінної віктимологічної картини.

Обґрунтування методу дослідження.

В межах прикладного етапу дослідження було обрано метод глибинного структурованого інтерв'ю, який є найбільш доцільним для аналізу делікатної та психологічно чутливої проблематики – зокрема насильства в сім'ї. Цей метод забезпечує можливість отримання розгорнутих якісних даних про індивідуальний досвід, мотивацію, обставини та механізми віктимізації. Глибинне інтерв'ю дозволяє респонденту висловлюватися в безпечному просторі, формулювати свої переживання в неформалізованій формі, а досліднику – фіксувати важливі нюанси, які не охоплюються формальними анкетами. Особливу увагу приділено питанням повторної віктимізації, поведінкових реакцій жертв, факторів замовчування насильства, а також їхньої оцінки ефективності існуючих механізмів захисту.

Інтерв'ю проводились анонімно, з урахуванням етичних норм дослідження, добровільної згоди респондентів та права відмовитися від участі на будь-якому етапі. Отримані дані лягли в основу якісного аналізу та формування рекомендацій щодо удосконалення віктимологічної профілактики.

Додаток Б

«Віктимологічна характеристика сімейно-побутової злочинності в умовах воєнного стану»

Тривалість: до 45–60 хвилин.

Мета:

- Виявити особистий досвід потерпілого/потерпілої від сімейного насильства.
- Дослідити рівень усвідомлення жертвою причин, умов і наслідків віктимізації.
- Визначити типові форми взаємодії з кривдником, поведінкові моделі та адаптивні стратегії.
- З'ясувати знання про доступні форми допомоги та ставлення до профілактики домашнього насильства.

ТЕМА	**ПИТАННЯ ДЛЯ ДИСКУСІЇ**
ВСТУП	**3-5 хв**
Мета: Налагодити контакт із респондентом, забезпечити етичність та комфорт під час інтерв'ю	1. Привітання. 2. Пояснення цілей інтерв'ю та гарантій анонімності. 3. Ознайомлення з темою: «Наше дослідження присвячене вивченню ситуацій домашнього насильства в умовах воєнного стану. Ми прагнемо краще зрозуміти досвід тих, хто зіткнувся з подібними ситуаціями». 4. Надання інструкції: «Ви можете не відповідати на окремі питання, якщо не бажаєте. Усі відповіді залишаються конфіденційними».
ДОСВІД ВІКТИМІЗАЦІЇ	**(15 хв.)**

Мета: Виявити типові форми насильства, чинники ризику, особливості динаміки насильства	1. Чи можете ви поділитися, коли вперше у вашому житті виникла ситуація насильства в сімейному контексті? 2. Якого характеру було насильство? (фізичне, психологічне, сексуальне, економічне). 3. Яка частота епізодів і тривалість стосунків з кривдником? 4. Які події або умови, на вашу думку, провокували насильницьку поведінку? 5. Чи мали місце обмеження свободи пересування, контролювання дзвінків/листування, заборона спілкування з родичами? 6. Як змінювалась поведінка кривдника з часом? Чи були фази «медового місяця» після конфліктів? 7. Чи звертались ви до поліції або інших служб? Що заважало або навпаки – стимулювало звернення?
ПСИХОСОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ	**(10 хв.)**
Мета: Дослідити внутрішню позицію, самооцінку та адаптацію респондента	1. Як ви пояснюєте собі, чому залишалися в цих стосунках? 2. Чи відчували ви сором або провину через ситуацію? 3. Чи вважали себе винною/винним у конфліктах?

	4. Як реагувало ваше оточення – рідні, друзі, сусіди? 5. Які почуття домінували у вас у ситуаціях насильства? (страх, безсилля, гнів, тривога тощо). 6. Чи були у вас думки про розрив стосунків? Що стримувало від цього?
ДОСВІД У ВОЄННИЙ ПЕРІОД	**(10–15 хв.)**
Мета: Виявити специфіку змін, які сталися під впливом воєнного стану	1. Як воєнні обставини вплинули на ваші сімейні стосунки? 2. Чи відчули ви загострення конфліктів під час війни? 3. Чи стало складніше отримати допомогу в умовах війни (виїзд, ізоляція, зміна місця проживання)? 4. Чи були у вас відчуття загальної небезпеки, які накладались на страх перед кривдником? 5. Як війна вплинула на ваше психологічне самопочуття? 6. Чи вважаєте ви себе більш вразливою/вразливим у ці роки?
СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ І ПРОФІЛАКТИКА	**(10–15 хв.)**
Мета: Дослідити поведінкові стратегії виходу з насильницької	1. Які кроки ви зробили для захисту себе (або дітей) від кривдника? 2. Чи звертались ви до юристів, психологів, соціальних служб?

ситуації, наявність зовнішньої підтримки, бар'єри та успішні практики	3. Що вам допомогло найбільше – розмова, втручання, ізоляція, план втечі? 4. Які служби, організації або інституції виявилися ефективними/неефективними? 5. Як би ви описали своє ставлення до державних механізмів захисту жертв? 6. Що, на вашу думку, могло б запобігти вашій віктимізації?
ЗАВЕРШЕННЯ	Подяка за участь в дослідженні. Уточнення можливості зв'язку в разі потреби уточнень. Повторне наголошення на конфіденційності.

Кодування транскрипції глибинного структурованого інтерв'ю

Юлія К., 38 років, чоловік, Ігор, 34 роки,

Індивідуальне інтерв'ю (очне), 23.03.2025

Релевантний текст	Загальні теми
Я думаю, в нас конфлікти не дуже часто, але як вже виникають, то довго не можемо «відпустити».	1.1 Чи у вашій сім'ї є конфлікти?
Десь раз-два на місяць бувають серйозні непорозуміння. Переважно через гроші або втому.	1.2 Як часто у вашій родині виникають конфлікти?
У нас зазвичай сварки через його роздратування. Він дуже вибуховий, якщо щось іде не так.	1.3 Зазначте, будь ласка, вид конфліктів, який найчастіше виникає.
Основна причина – фінансова нерівність. Він заробляє більше, часто цим тисне. І ще – його мама завжди втручається.	1.4 Які теми найчастіше призводять до конфліктів?

Востаннє посварились, коли я купила пальто без погодження з ним. Він дуже розлютився, кричав, жбурляв речі.	1.5 Чим закінчився останній конфлікт?
Іноді ми не говоримо днів п’ять, кожен закривається в собі.	1.6 Як довго тривають конфлікти у вашій сім’ї?
Я б сказала – десь 4 по шкалі, не б’є, але психологічно тисне.	1.7 Оцініть інтенсивність конфліктів (1–5).
Коли конфліктуємо, я мовчу, він звинувачує. А потім наче нічого не було.	2.1 Як ви оцінюєте власну реакцію?
Кіт у нас ховається, це дуже сумно. А коли я плачу – чоловік іде з дому.	2.2 Реакція дитини/тварини на конфлікти.
Я стала більше замикатись. Ми стали як сусіди, просто живемо разом.	2.3 Вплив конфліктів на стосунки з партнером.
Ми майже не спілкуємось із сусідами, він забороняє. Я рідше бачу подруг.	2.4 Вплив на стосунки з оточенням.
Сестра казала, щоб я думала про себе. Але важко.	2.5 Чи мають інші люди вплив?
Не ходила нікуди, бо соромно.	2.6 Чи використовуєте допоміжні ресурси?
Серце калатає, руки тремтять. Боюся зробити щось не так.	3.1 Емоції під час конфлікту.
Його знецінення. Каже, що я нічого не вмію.	3.2 Найбільше дратує у конфліктах.
Я готова терпіти, аби не кричав.	3.3 Готовність поступатися.
Так, відчуваю, боюся, що він зірветься.	3.4 Відчуття слабкості/страху.

Напевно – мовчки пережити все.	3.5 Найчастіша стратегія поведінки.
Психолог порадила не терпіти – я читаю зараз про емоційні межі.	3.6 Яка стратегія найефективніша?
Так, я дізналась про метод “асертивної комунікації”. Почала пробувати.	3.7 Що знаєте про комунікативні методи?

Кодування транскрипції глибинного структурованого інтерв’ю

Олександр П., 35 років, дружина, Ірина, 32 роки.

(Індивідуальне інтерв’ю 23.03.2025)

Релевантний текст	Загальні теми
У нас конфлікти бувають майже щотижня.	1.1 Чи у вашій сім’ї є конфлікти?
Найчастіше після того, як я приходжу з роботи втомлений, а вдома бардак.	1.2 Як часто виникають конфлікти?
В основному сварки через побут, але іноді – коли дружина зривається на дітях.	1.3 Основні причини конфліктів
Вона дуже емоційна. Може накричати, грюкнути дверима. А потім мовчить.	1.4 Який тип конфліктів найчастіше?
Востаннє вона на мене замахнулась рушником, я схопив її за руки… Вона каже, що я агресор. Але я просто захищався.	1.5 Як закінчуються конфлікти?
Буває, що мовчимо 2–3 дні, діти дуже нервуються. Старший син вже питає: “Ви знову сварились?”	1.6 Тривалість конфліктів

Оцінюю десь 4 з 5. Не доходить до побоїв, але психічно важко.	1.7 Інтенсивність конфліктів
Я намагаюся не підвищувати голос, говорю спокійно, але якщо вона мене “дотисне” – можу зірватись.	2.1 Реакція під час конфлікту
Старший ховається, бере молодшого в іншу кімнату. Вони стали дуже прив’язані один до одного.	2.2 Реакція дітей
Ми стали більше жити окремими життями. Я у своїх справах, вона у своїх.	2.3 Вплив на стосунки з партнером
Я раніше часто їздив до батьків, зараз рідко – дружина ревнує.	2.4 Вплив на стосунки з родичами
Свекруха (моя мати) каже, щоб я терпів. Але я не хочу, щоб діти це бачили.	2.5 Роль близького оточення
Жодного разу не звертався ні до психологів, ні до поліції. Соромно.	2.6 Використання ресурсів
Відчуваю злість, втомленість, часто болить голова після сварки.	3.1 Емоції під час конфлікту
Найбільше дратує, коли вона звинувачує мене у всьому. Навіть у тому, що зламалась пральна машина.	3.2 Що викликає найбільше роздратування
Часто просто йду на балкон і курю. Це моя “терапія”.	3.3 Стратегія поведінки під час конфлікту
Відчуваю, що втрачаю авторитет у власній сім’ї. І страшно, що колись можу вдарити.	3.4 Відчуття безсилля чи страху
Думаю, треба щось міняти. Але не знаю, з чого почати.	3.5 Усвідомлення потреби змін

Чув про техніки ненасильницької комунікації, але не впевнений, що з нею це можливо.	3.6 Інформованість про комунікативні методи
Хотів би, щоб хтось іззовні зміг поговорити з нею. Може, тоді вона б почула.	3.7 Бажання втручання або допомоги

Ірина М., 34 роки, донька, 12 років

інтерв'ю, 25.03.2025, індивідуальний формат)

Релевантний текст	Загальні теми
Так, звичайно.	1.1 Чи у всіх сім'ях є конфлікти?
Зараз уже рідко, можливо раз на місяць, але раніше було частіше.	1.2 Як часто в вашій родині виникають конфлікти?
Переважно через гроші або мої спроби приймати рішення без чоловіка.	1.3 Зазначте, будь ласка, вид конфліктів, який найчастіше виникає у вашій сім'ї.
Це завжди стосується розподілу обов'язків: хто має більше навантаження, хто має право вирішувати, як витрачати гроші. Іноді зачіпається тема мого минулого шлюбу.	1.4 Які теми найчастіше призводять до конфліктів у вашій сім'ї?
Пам'ятаю, ми посварилися через те, що я без згоди купила доньці телефон. Він сказав, що я демонструю неповагу до нього.	1.5 Чи пам'ятаєте Ви привід останнього конфлікту? Якщо так, зазначте його, будь ласка.
Годину-дві максимум, зазвичай я йду в іншу кімнату, ми потім розмовляємо спокійніше.	1.6 Як довго тривають конфлікти у вашій сім'ї? Як відбувається примирення?

Напевно, десь 3. Не до крику, але з образами.	1.7 Оцініть, будь ласка, інтенсивність конфліктів в вашій сім'ї за шкалою від 1 до 5.
Я намагаюся не сваритися при доньці, але вона все відчуває. Іноді просто мовчу, аби не дратувати чоловіка.	2.1 Як ви оцінюєте власну реакцію на конфліктні ситуації, коли ваша дитина перебуває поруч?
Вона замикається. Потім питає, чи ми з татом знову будемо жити окремо, бо пам'ятає мого колишнього.	2.2 Які реакції вашого малюка на конфлікти в сім'ї ви помічаєте і як вони впливають на розвиток конфлікту?
Думаю, це дуже впливає. Після конфлікту ми дистанційні, менше говоримо. Вона все відчуває.	2.3 Як ви вважаєте, як впливає конфлікт на ваші стосунки з партнером?
Так, це відчувається. Іноді подруги питають, чому я така пригнічена, або не беру слухавку.	2.4 Як ви вважаєте, як впливає конфлікт на ваші стосунки з оточенням?
Буває, що подруга може сказати – «краще не мовчи, говори про свої почуття», іноді це справді допомагає.	2.5 Чи мають інші люди вплив на конфлікт?
Так, я ходила кілька разів до психолога, брала участь у вебінарі для жінок, які пережили токсичні стосунки.	2.6 Чи використовуєте Ви які-небудь додаткові ресурси або методи для вирішення конфліктів у вашій сім'ї?
Часто це роздратування, відчуття несправедливості, а іноді просто втома.	3.1 Які емоції ви зазвичай відчуваєте під час конфлікту?

Мабуть, коли мене звинувачують у всьому. І коли не слухають.	3.2 Що вас найбільше дратує в конфліктах?
Якщо треба – так, готова. Але не завжди справедливо поступатися.	3.3 Чи буває так, що Ви готові йти на все, аби виграти конфлікт?
Так. Моментами відчуваю, що я слабка. Особливо якщо починає говорити на підвищених тонах.	3.4 Чи відчуваєте Ви себе слабким(ою), коли програєте в конфлікті?
Намагаюся зберігати спокій, але часом вириваєтьсякрик. Потім шкодую.	3.5 Оберіть, будь ласка, один із варіантів поведінки під час конфлікту.
Думаю, що важливо говорити не лише, коли вже «горить».	3.6 Як ви думаєте, яка стратегія є найбільш ефективною?
Так, знаю про ненасильницьке спілкування, слухала курс «Життя без насильства», рекомендую всім.	3.7 Що ви знаєте про комунікативні методи вирішення конфліктів?

Віталій С., 37 років, син, 6 років

(інтерв'ю, 01..04.2025, індивідуальний формат)

Релевантний текст	Загальні теми
Так, але це не означає, що вони завжди закінчуються сварками.	1.1 Чи у всіх сім'ях є конфлікти?
Приблизно раз на два тижні, коли втомлені або після якихось фінансових труднощів.	1.2 Як часто в вашій родині виникають конфлікти?
З дружиною часто не згодні в питаннях виховання сина, вона більш м'яка, я – вимогливий.	1.3 Зазначте, будь ласка, вид конфліктів, який найчастіше виникає у вашій сім'ї.

Це може бути про витрати, наприклад, коли купила йому планшет без погодження. А ще – хто з нас більше втомився.	1.4 Які теми найчастіше призводять до конфліктів у вашій сім'ї?
Востаннє сперечалися через те, що я накричав на малого, коли він розлив чай на ноутбук. Вона сказала, що я надто суворий.	1.5 Чи пам'ятаєте Ви привід останнього конфлікту? Якщо так, зазначте його, будь ласка.
Буває, день не говоримо. Потім я заспокоююся, підходжу першим, вибачаюсь, і говоримо вже спокійно.	1.6 Як довго тривають конфлікти у вашій сім'ї? Як відбувається примирення?
На 4. Ми не б'ємося, але голосно.	1.7 Оцініть, будь ласка, інтенсивність конфліктів в вашій сім'ї за шкалою від 1 до 5.
Я намагаюся тримати себе в руках, але визнаю, що іноді не стримуюся при синові. Потім прошу пробачення і пояснюю.	2.1 Як ви оцінюєте власну реакцію на конфліктні ситуації, коли ваша дитина перебуває поруч?
Він замикається або йде до мами. Не плаче, але видно, що тривожиться. Стає тишею.	2.2 Які реакції вашого малюка на конфлікти в сім'ї ви помічаєте і як вони впливають на розвиток конфлікту?
Думаю, конфлікти нас трохи віддаляють, принаймні тимчасово. Виникає холодність, менше підтримки.	2.3 Як ви вважаєте, як впливає конфлікт на ваші стосунки з партнером?
Я не ділюсь з колегами, але іноді кажу сестрі – вона психолог. Вона радить робити паузи перед реакцією.	2.4 Як ви вважаєте, як впливає конфлікт на ваші стосунки з оточенням?

Її поради мені дійсно допомогли, я почав більше контролювати емоції.	2.5 Чи мають інші люди вплив на конфлікт?
Так, читаю книгу «Емоційний інтелект для батьків», був на зустрічі в центрі підтримки татів, було корисно.	2.6 Чи використовуєте Ви які-небудь додаткові ресурси або методи для вирішення конфліктів у вашій сім'ї?
Спершу – злість. Потім – вина.	3.1 Які емоції ви зазвичай відчуваєте під час конфлікту?
Тон, як вона говорить. Ніби я – ворог.	3.2 Що вас найбільше дратує в конфліктах?
У серйозних ситуаціях – так. Можу промовчати, аби уникнути гіршого.	3.3 Чи буває так, що Ви готові йти на все, аби виграти конфлікт?
Коли починає говорити як мама. Я не слабкий, але це ранить.	3.4 Чи відчуваєте Ви себе слабким(ою), коли програєте в конфлікті?
Я найчастіше намагаюся відступити. Не хочу шкодити стосункам.	3.5 Оберіть, будь ласка, один із варіантів відповіді, який найкраще описує ваш тип поведінки під час конфлікту.
Для мене важливо розуміння. Всі повинні почуватися почутими, а не правими.	3.6 Як ви думаєте, яка стратегія вирішення конфліктів є найбільш ефективною?
Так, про ненасильницьке спілкування знаю. Але не завжди вдається дотримуватися.	3.7 Що ви знаєте про комунікативні методи вирішення конфліктів?

Сергій К., 41 рік, двоє дітей, інтерв'ю, 01.04.2025

(індивідуальний формат)

Релевантний текст	Загальні теми

Думаю, у кожній родині є якісь непорозуміння. Просто не всі про це говорять.	1.1 Чи у всіх сім'ях є конфлікти?
У нас це трапляється раз на тиждень, а іноді частіше, особливо коли повертаюсь з роботи пізно.	1.2 Як часто в вашій родині виникають конфлікти?
В основному це крики, звинувачення з боку дружини – що я нічого не роблю, що грошей не вистачає, що я поганий батько.	1.3 Зазначте, будь ласка, вид конфліктів, який найчастіше виникає у вашій сім'ї.
Теми майже завжди однакові – гроші, побут, допомога з дітьми. Вона часто порівнює мене з «іншими чоловіками».	1.4 Які теми найчастіше призводять до конфліктів у вашій сім'ї?
Востаннє вона вдарила мене пластиковою мискою. Це через те, що я не купив дорогий подарунок сину на день народження.	1.5 Чи пам'ятаєте Ви привід останнього конфлікту? Якщо так, зазначте його, будь ласка.
Зазвичай мовчу і уникаю розмов. Примирення настає, коли вона вдає, що нічого не сталося.	1.6 Як довго тривають конфлікти у вашій сім'ї? Як відбувається примирення?
4, іноді ближче до 5. Є крик, ламання речей, але фізичного насильства небагато. Хоча емоційно – дуже важко.	1.7 Оцініть, будь ласка, інтенсивність конфліктів в вашій сім'ї за шкалою від 1 до 5.
Стараюся не показувати емоції. Діти все бачать, іноді заспокоюють мене. Я відчуваю провину перед ними.	2.1 Як ви оцінюєте власну реакцію на конфліктні ситуації, коли ваша дитина перебуває поруч?
Молодший починає плакати, старший – тікає в кімнату. Обидва стають замкнутими на кілька годин.	2.2 Які реакції вашого малюка на конфлікти в сім'ї ви помічаєте і як

	вони впливають на розвиток конфлікту?
Після конфліктів між нами – тиша. Вона ігнорує мене, я – її. Це шкодить довірі, але що я можу зробити?	2.3 Як ви вважаєте, як впливає конфлікт на ваші стосунки з партнером?
Колеги іноді запитують, що зі мною, бо я виглядаю втомлено. Але я не ділюся. Соромно.	2.4 Як ви вважаєте, як впливає конфлікт на ваші стосунки з оточенням?
Сестра підтримує. Каже, що це психологічне насильство. Радить звернутись до фахівця.	2.5 Чи мають інші люди вплив на конфлікт?
Нічого не використовую. Я б не хотів, щоб хтось знав. Просто тримаю все в собі.	2.6 Чи використовуєте Ви які-небудь додаткові ресурси або методи для вирішення конфліктів у вашій сім'ї?
Гнів. Але згодом – відчай і безпорадність. Я відчуваю, що програю.	3.1 Які емоції ви зазвичай відчуваєте під час конфлікту?
Тон. Публічне приниження. Вона кричить при дітях, при друзях.	3.2 Що вас найбільше дратує в конфліктах?
Ні, я не хочу вигравати. Я хочу спокою. Я готовий терпіти, щоб не було сварок.	3.3 Чи буває так, що Ви готові йти на все, аби виграти конфлікт?
Так, відчуваю себе слабким, коли йду на поступки, хоча знаю, що маю рацію.	3.4 Чи відчуваєте Ви себе слабким(ою), коли програєте в конфлікті?
Мовчу, уникаю, закриваюся. Це не вирішує, але хоча б не погіршує.	3.5 Оберіть, будь ласка, один із варіантів відповіді, який найкраще описує ваш тип поведінки під час конфлікту.

Думаю, потрібно говорити, але не можу. Вона сильніша емоційно.	3.6 Як ви думаєте, яка стратегія вирішення конфліктів є найбільш ефективною?
Колись чув про ненасильницьку комунікацію. Але не вмію це застосовувати.	3.7 Що ви знаєте про комунікативні методи вирішення конфліктів?

Марина Д., 37 років, син 10 років,

(інтерв'ю, 01.04.2025, індивідуальний формат)

Релевантний текст	Загальні теми
Та звісно, сварки були завжди. Просто не завжди це називалося насильством.	1.1 Чи у всіх сім'ях є конфлікти?
Напевно разів зо два на тиждень. Буває, що по дрібницях, але буває й серйозніше.	1.2 Як часто в вашій родині виникають конфлікти?
Спочатку це були словесні образи, потім – приниження перед дитиною, далі – кілька разів ударив, коли кричала.	1.3 Зазначте, будь ласка, вид конфліктів, який найчастіше виникає у вашій сім'ї.
Теми зазвичай – «ти нічого не робиш», «я тебе утримую», «чому вечеря не готова», «дитина погано вихована».	1.4 Які теми найчастіше призводять до конфліктів у вашій сім'ї?
Востаннє – він сказав, що я не маю права на власну думку. Розлютився, вдарив по столу і кинув стілець.	1.5 Чи пам'ятаєте Ви привід останнього конфлікту? Якщо так, зазначте його, будь ласка.

Конфлікт може тривати кілька днів. Він мовчить, я мовчу. Потім вдаємо, що нічого не було.	1.6 Як довго тривають конфлікти у вашій сім'ї? Як відбувається примирення?
5. Це завжди сильні емоції, фізичне напруження. У мене з'явились панічні атаки.	1.7 Оцініть, будь ласка, інтенсивність конфліктів в вашій сім'ї за шкалою від 1 до 5.
Я намагаюся не кричати при синові. Але він бачить і чує все. Потім боїться залишатися з ним наодинці.	2.1 Як ви оцінюєте власну реакцію на конфліктні ситуації, коли ваша дитина перебуває поруч?
Він або замикається, або плаче, або намагається розвеселити нас. Стає «миротворцем».	2.2 Які реакції вашого малюка на конфлікти в сім'ї ви помічаєте і як вони впливають на розвиток конфлікту?
Після конфлікту я почуваюся ще менше вартісною. Він не вибачається. Це дистанція, мовчання, образа.	2.3 Як ви вважаєте, як впливає конфлікт на ваші стосунки з партнером?
З друзями не спілкуюсь. Соромно. Родичі «не втручаються». Кажуть, що жінка повинна терпіти.	2.4 Як ви вважаєте, як впливає конфлікт на ваші стосунки з оточенням?
Подруга колись радила втекти. Але я не маю куди. Зарплата маленька, житла свого немає.	2.5 Чи мають інші люди вплив на конфлікт?
Пробувала читати про психологію. Але коли поруч страх – не допомагає нічого.	2.6 Чи використовуєте Ви які-небудь додаткові ресурси або методи для вирішення конфліктів у вашій сім'ї?
Біль, сором, злість. І водночас – вина, що «довела».	3.1 Які емоції ви зазвичай відчуваєте під час конфлікту?

Те, що він мене принижує. Навіть коли я мовчу – він саркастичний.	3.2 Що вас найбільше дратує в конфліктах?
Колись була готова до всього. Тепер просто відключаюсь. Зберігаю себе для дитини.	3.3 Чи буває так, що Ви готові йти на все, аби виграти конфлікт?
Слабкість – це моя звичка. Я не відстоюю себе. Бо що буде, якщо я «виграю»?	3.4 Чи відчуваєте Ви себе слабким(ою), коли програєте в конфлікті?
Я зазвичай погоджуюсь, уникаю сварки. Не провокую. Але ж це не діалог.	3.5 Оберіть, будь ласка, один із варіантів відповіді, який найкраще описує ваш тип поведінки під час конфлікту.
Думаю, найкраще – мати підтримку. Свою роботу. Психологічну опору. Але поки що це мрія.	3.6 Як ви думаєте, яка стратегія вирішення конфліктів є найбільш ефективною?
Знаю, що існують курси для жінок, що зазнали насильства. Але боюсь, що він дізнається.	3.7 Що ви знаєте про комунікативні методи вирішення конфліктів?

Олександр П., 34 роки, син 8 років

(інтерв’ю 01.04.2025, індивідуальний формат)

Релевантний текст	Загальні теми
Так, конфлікти були завжди. Просто я раніше думав, що так має бути.	1.1 Чи у всіх сім’ях є конфлікти?
Рази три-чотири на тиждень. В основному – ввечері, коли дитина вже спить.	1.2 Як часто у вашій родині виникають конфлікти?

Це переважно крики, звинувачення, вона може при дитині знецінювати мене, казати, що я «ніщо».	1.3 Зазначте, будь ласка, вид конфліктів, який найчастіше виникає у вашій сім'ї.
В основному – гроші. Я не маю стабільної роботи, іноді беру підробітки. Вона забезпечує дім. Часто каже, що я тягар.	1.4 Які теми найчастіше призводять до конфліктів у вашій сім'ї?
Востаннє вона викинула мої речі на сходи. Сказала, щоб ішов туди, звідки прийшов.	1.5 Чи пам'ятаєте Ви привід останнього конфлікту? Якщо так, зазначте його, будь ласка.
Це зазвичай або тривала тиша – вона мене ігнорує, або агресія. Потім ми можемо кілька днів не спілкуватися.	1.6 Як довго тривають конфлікти у вашій сім'ї? Як відбувається примирення?
4 з 5. Це напруга, страх, сором. Часто доводиться стримуватись перед сином.	1.7 Оцініть, будь ласка, інтенсивність конфліктів в вашій сім'ї за шкалою від 1 до 5.
Я стараюся забирати сина в іншу кімнату або вмикати мультики. Іноді вигадую, чому мама кричить.	2.1 Як ви оцінюєте власну реакцію на конфліктні ситуації, коли ваша дитина перебуває поруч?
Він почав боятися залишатися з мамою наодинці. Стає тривожним. Питає, чи я точно нікуди не зникну.	2.2 Які реакції вашого малюка на конфлікти в сім'ї ви помічаєте і як вони впливають на розвиток конфлікту?
Ми віддалилися. Мені важко з нею говорити. Я відчуваю, що вона мене зневажає.	2.3 Як ви вважаєте, як впливає конфлікт на ваші стосунки з партнером?
Я мало з ким підтримую зв'язок. Вона вважає, що мої друзі – «невдахи», і забороняє з ними бачитися.	2.4 Як ви вважаєте, як впливає конфлікт на ваші стосунки з оточенням?

Один друг порадив звернутись до кризового центру для чоловіків, але я не наважився.	2.5 Чи мають інші люди вплив на конфлікт?
Пробував шукати в інтернеті матеріали про емоційне насильство, читав про «газлайтинг».	2.6 Чи використовуєте Ви які-небудь додаткові ресурси або методи для вирішення конфліктів у вашій сім'ї?
Відчай. Безсилля. Почуття провини – хоча й не знаю, за що.	3.1 Які емоції ви зазвичай відчуваєте під час конфлікту?
Те, що вона мене не слухає. Все, що я кажу – нібито неважливе. Вона краща у всьому – так каже.	3.2 Що вас найбільше дратує в конфліктах?
Так. Іноді здається, що краще піти. Але потім думаю про сина.	3.3 Чи буває так, що Ви готові йти на все, аби виграти конфлікт?
Так. Відчуваю себе безпорадним. Часто просто мовчу.	3.4 Чи відчуваєте Ви себе слабким(ою), коли програєте в конфлікті?
Я уникаю конфлікту, замовкаю. Не можу довести свою точку зору.	3.5 Оберіть, будь ласка, один із варіантів відповіді, який найкраще описує ваш тип поведінки під час конфлікту.
Думаю, було б добре мати консультації з психологом. Або хоча б чоловічу групу підтримки.	3.6 Як ви думаєте, яка стратегія вирішення конфліктів є найбільш ефективною?
Я чув про ненасильницьке спілкування. Але не знаю, як почати таку розмову з нею.	3.7 Що ви знаєте про комунікативні методи вирішення конфліктів?

Марія К., 18 роки, дитині 9 місяців

(Інтерв'ю від 01.04.2025, індивідуальний формат)

Релевантний текст	Загальні теми
Так, але я думала, це дрібниці. Ну там… що він нервовий після роботи. А потім це стало постійним.	1.1 Чи у всіх сім'ях є конфлікти?
Зараз – щодня. Аж нудить від напруги. Особливо ввечері або на вихідних.	1.2 Як часто у вашій родині виникають конфлікти?
Він починає з претензій, іноді хапає мене за руку, говорить голосно, дуже близько. Інколи кидає речі.	1.3 Зазначте, будь ласка, вид конфліктів, який найчастіше виникає у вашій сім'ї.
Ревнощі. Каже, що я надто багато в телефоні, що хтось мені пише. Хоча я цілими днями з дитиною.	1.4 Які теми найчастіше призводять до конфліктів у вашій сім'ї?
Останній раз – бо я не відповіла на дзвінок. Він прийшов злий, і влаштував скандал на очах у мами.	1.5 Чи пам'ятаєте Ви привід останнього конфлікту? Якщо так, зазначте його, будь ласка.
Можемо не говорити день-два. Потім він пробачення не просить, просто діє так, ніби нічого не було.	1.6 Як довго тривають конфлікти у вашій сім'ї? Як відбувається примирення?
Десь 5 із 5. Я живу в постійній напрузі. Серце стискається, коли чую його ключі.	1.7 Оцініть, будь ласка, інтенсивність конфліктів в вашій сім'ї за шкалою від 1 до 5.
Я намагаюсь бути з дитиною в іншій кімнаті. Але вона все чує. Почала лякатися гучних звуків.	2.1 Як ви оцінюєте власну реакцію на конфліктні ситуації, коли ваша дитина перебуває поруч?
Вона тривожна, почала плакати, коли чоловік заходить у кімнату. Не йде до нього на руки.	2.2 Які реакції вашого малюка на конфлікти в сім'ї ви помічаєте і як вони впливають на розвиток конфлікту?

Ми майже не говоримо як партнери. Все – про побут, дитину, гроші. Близькості немає.	2.3 Як ви вважаєте, як впливає конфлікт на ваші стосунки з партнером?
Друзі віддалились. Він не любить, коли я спілкуюся з подругами. Контролює, де я.	2.4 Як ви вважаєте, як впливає конфлікт на ваші стосунки з оточенням?
Сестра каже мені не мовчати. Але я боюсь, що він дізнається.	2.5 Чи мають інші люди вплив на конфлікт?
Шукала форуми. Читала про «цикл насильства». Знайшла контакти психолога, але ще не зверталася.	2.6 Чи використовуєте Ви які-небудь додаткові ресурси або методи для вирішення конфліктів у вашій сім'ї?
Відчай. Злість на себе. І водночас – провина, що, можливо, я щось роблю не так.	3.1 Які емоції ви зазвичай відчуваєте під час конфлікту?
Що він не довіряє. І що не цінує, що я залишила все – навчання, друзів – заради дитини й нього.	3.2 Що вас найбільше дратує в конфліктах?
Так. Буває, хочу довести, що я не винна. Але це ще більше його злісить.	3.3 Чи буває так, що Ви готові йти на все, аби виграти конфлікт?
Так. Відчуваю себе як нікчема. Особливо коли він ображає мене при інших.	3.4 Чи відчуваєте Ви себе слабким(ою), коли програєте в конфлікті?
Я мовчу. Мама каже, що не треба провокувати. Але це не допомагає.	3.5 Оберіть, будь ласка, один із варіантів відповіді, який найкраще описує ваш тип поведінки під час конфлікту.

Треба втрутитися фахівцям. Але я не знаю, як це зробити без скандалу.	3.6 Як ви думаєте, яка стратегія вирішення конфліктів є найбільш ефективною?
Чула про техніку «я-висловлювань», але ніколи не пробувала.	3.7 Що ви знаєте про комунікативні методи вирішення конфліктів?

Сергій Д., 35 років, перебували в цивільному шлюбі 3 роки, дитині 2 роки (інтерв'ю від 05.05.2025, анонімне, через Google Meet)

Релевантний текст	Загальні теми
Усі кажуть, що чоловіки мають терпіти. Ну, я терпів. Думав – це через втому, післяпологове, ще щось.	1.1 Чи у всіх сім'ях є конфлікти?
Почалось десь після народження дитини. Вона могла прокидатися і кричати, що я нічого не роблю.	1.2 Як часто у вашій родині виникають конфлікти?
Вона не била, але могла грюкнути чимось об стіл, вдарити по стіні. Мене обзивала, навіть при батьках.	1.3 Зазначте, будь ласка, вид конфліктів, який найчастіше виникає у вашій сім'ї.
В основному – гроші. Я працював дистанційно, зарплата мала затримки. Вона не вірила, думала, що це відмовки.	1.4 Які теми найчастіше призводять до конфліктів у вашій сім'ї?
В останній раз – бо я взяв дитину на руки, коли вона кричала. Вона сказала: «Ти завжди влізаєш не туди».	1.5 Чи пам'ятаєте Ви привід останнього конфлікту?
Інколи триває кілька годин – з мовчанням, сарказмом. Буває – тиждень.	1.6 Як довго тривають конфлікти у вашій сім'ї? Як відбувається примирення?

4 з 5. І хоча це не фізичне насильство, я часто почувався ніби «в коробці» – обмежений, винний, слабкий.	1.7 Оцініть, будь ласка, інтенсивність конфліктів в вашій сім'ї за шкалою від 1 до 5.
Я намагався заколисати малого або вийти з ним на вулицю. Вона ж могла кричати прямо при ньому.	2.1 Як ви оцінюєте власну реакцію на конфліктні ситуації, коли ваша дитина перебуває поруч?
Помічаю: коли підвищується голос, він одразу починає прикривати вушка.	2.2 Які реакції вашого малюка на конфлікти в сім'ї ви помічаєте і як вони впливають на розвиток конфлікту?
Близькість зникла. Я почав уникати навіть погляду. Вона мене звинувачувала у «відстороненості».	2.3 Як ви вважаєте, як впливає конфлікт на ваші стосунки з партнером?
Мої друзі – на телефоні. Я майже ні з ким не бачився 2 роки. Вона казала: «Тобі що, сім'ї мало?»	2.4 Як ви вважаєте, як впливає конфлікт на ваші стосунки з оточенням?
Один раз я сказав про це брату. Він просто засміявся – мовляв, «що ти там вигадуєш».	2.5 Чи мають інші люди вплив на конфлікт?
Я шукав на форумах для батьків. Там навіть порадили кризовий центр, але мені було ніяково звертатися.	2.6 Чи використовуєте Ви які-небудь додаткові ресурси або методи для вирішення конфліктів у вашій сім'ї?
Пригніченість, відчай, іноді – бажання втекти. Але куди? У мене тут ні квартири, ні опори.	3.1 Які емоції ви зазвичай відчуваєте під час конфлікту?
Що я – не чоловік. Що все, що я роблю, – недостатньо. Це як висіти в повітрі.	3.2 Що вас найбільше дратує в конфліктах?

Колись я хотів довести, що не винен. Але тепер – просто йду з кімнати, мовчу.	3.3 Чи буває так, що Ви готові йти на все, аби виграти конфлікт?
Так, постійно. Але найбільше – коли вона почала казати, що я «тягар».	3.4 Чи відчуваєте Ви себе слабким(ою), коли програєте в конфлікті?
Пасивно. Інакше буде гірше. Якщо відповім – скандал може бути ще гучнішим.	3.5 Оберіть, будь ласка, один із варіантів відповіді, який найкраще описує ваш тип поведінки під час конфлікту.
Роз'їхатись. Але поки не маю можливості – фінансово та юридично.	3.6 Як ви думаєте, яка стратегія вирішення конфліктів є найбільш ефективною?
Чув про ненасильницьку комунікацію. Але ніколи не пробував.	3.7 Що ви знаєте про комунікативні методи вирішення конфліктів?

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Ємельянова Карина Ігорівна, студентка IV курсу бакалаврату, денної форми навчання, факультету соціології та управління, спеціальність С5 «Соціологія», адреса електронної пошти karinaemelianiva24@gmail.com:

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Віктимологічна характеристика сімейно-побутової злочинності» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/на;
- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;
- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

06.06.2025 К.І. Ємельянова

Науковий керівник;
к.філос.н., доцент
кафедри соціології,
06.06.2025 Т.Ф. Бирюкова